

تحلیل نشانه‌شناختی از فرهنگ «معماری خانه» در عصر جهانی شدن با تاکید بر معماری پسا ساختارگرایی؛ از «خانه تا ناخانه»

سیده آذین نیکنام اصل* - آموزش‌شده فنی و حرفه‌ای سما، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران، تهران، ایران.
محمد زرقتانی - کارشناس ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهدیشهر، سمنان، ایران.
زهرة فرشی حقی - کارشناس ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد مهدیشهر، سمنان، ایران.

چکیده

امروزه در عصر جهانی شدن، مفهوم خانه و بازتاب آن در فرایند مفهوم شناختی معماری مسکن بازخوردهای زیادی داشته است که تغییر و تحول فرهنگی خانه و تبدیل «خانه» به «ناخانه» از مهمترین آنها بشمار می‌رود. از سویی دیگر، خانه اولین فضایی است که آدمی احساس تعلق فضایی را در آن تجربه می‌کند. احداث یک خانه پدیده‌ای فرهنگی محسوب شده و شکل و سازمان فضایی آن به شدت تحت تاثیر فرهنگی است که به آن تعلق دارد. این مفهوم در دنیای جدید و در عصر تکنولوژی ارتباطات و انقلاب فناوری اطلاعات و حضور گسترده رسانه‌های خبری و مجازی، دچار تحولاتی ساختاری گردیده که در این مقاله با روش توصیفی و تحلیلی و ابزار گردآوری داده مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی به مفهوم خانه در عصر جهانی شدن و شکلگیری مفهوم ناخانه پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که اصطلاح مفهوم ناخانه و نابنا (غیاب متن در نشانه‌شناسی پسا ساختارگرایی) در معماری حضوری زنده دارد، چنانچه عناصر و لایه‌های زیرین بنا در معماری این بنا بر سطح قرار می‌گیرند و عدم انسجام با یکدیگر را جلوه می‌دهند و در واقع بنا (به مثابه متن) ناتمام و در حال اجرا (نوشتن) استنباط می‌شود. بنا نه به مثابه دربرگیرنده معنی (روابط معنا و متن در نشانه‌شناسی ساختارگرایی) بلکه به عنوان نمود (و نمود سازی معنا در نشانه‌شناسی پسا ساختارگرایی) مطرح می‌شود. و در عین حال «شهری شدن خانه؛ غیرنمادین شدن خانه؛ غیرکارکردی شدن خانه؛ عرفی شدن خانه؛ جهانی-محلی شدن خانه؛ فردی شدن خانه؛ دموکراتیک شدن خانه؛ جنسیتی شدن خانه؛ رسانه‌ای شدن خانه؛ بروکراتیک شدن خانه؛ تجاری شدن خانه»؛ از مهمترین مقولاتی است که می‌توان از تطورات و تحولات مفهوم شناختی معماری خانه در معماری پسا ساختارگرایی مورد تاکید قرار داد.

واژگان کلیدی: نشانه‌شناسی، معماری خانه، جهانی شدن، خانه تا ناخانه.

A semiotic analysis of architectural culture in the age of globalization, with an emphasis on post-structuralism architecture; from house to non-house

Abstract

Today, in the era of globalization, the concept of home and its reflection on the concept of cognitive architecture housing a lot of feedback that the cultural transformation of the house and become "House" to "non-house" is considered the most important. On the other hand, a man's home is the first place in which to experience the sense of space. Building a house is a cultural phenomenon and a culture that is strongly influenced by its spatial organization belongs. The concept of a new world in the age of technology, communications and information technology revolution and the widespread presence of the news media and virtual, have been structural changes. Descriptive and analytical data gathering tools for the home and library studies non-house concept formation is discussed. The results show that urban homes, non-symbolic of the home; non-house homes, custom homes, local world of houses, individual homes, houses democratization, gender of the household, home media, bureaucratic home; home business, the most important issues that can be evolutionary and architectural evolution of knowledge in architecture emphasized that post-structuralism.

Keywords: semiotics, houses, globalization, home to non-house.

خانه یکی از مفاهیم پایه‌ای در فرهنگ تلقی می‌گردد. خانه تحقق مادی محیط آرمانی افراد است و همان‌گونه که تعلیم و تربیت، خانواده و مذهب در تداوم شیوه زندگی بنا نهاده شده و در این راستا بیان می‌گردند، خانه نیز می‌تواند تبلوری از جهان بینی و اخلاق قومی باشد. ساخت خانه و استقرار آن علاوه بر تاثیر پذیری از عوامل اقتصادی، جغرافیایی و اقلیمی، یک کنش فرهنگی است که با آشیانه‌سازی از روی غریزه، متفاوت است و حتی در سخت‌ترین شرایط و در میان شدیدترین تنگناها و قیود فیزیکی و با تکنیک‌های محدود، باز هم یک انتخاب از میان انتخاب‌های متعددی است که نقش ارزش‌های فرهنگی را روشن می‌سازد. خانه دارای مفهومی گسترده‌تر از فضای فیزیکی سکونت است (ر. ک: غزنویان، زهرا، ۱۳۹۱). مسکن یک پدیده فرهنگی است و مفهومی چند ساحتی دارد. خانه مقوله‌ای از جنس فرهنگ است و نه طبیعت و غریزه؛ هر چند نمونه‌های اولیه زندگی بشر اولیه در غارها بیشتر ماهیتی غریزی داشته است. به زبان کارکردگرایانه و با منطق مایینوسکی، خانه نوعی «نیاز زیستی» است که فرهنگ خانه» برای پاسخگویی به این نیاز شکل گرفته است و در کلیت نظام اجتماعی و فرهنگ انسانی ادغام و سازگار شده است.

فرهنگ خانه از منظر انسان شناختی «مجموعه ارزش‌ها و معانی است که چپستی و چگونگی مفهوم خانه در یک گروه یا قوم و ملت را تعریف و تعیین می‌کند.» اینکه خانه را چگونه بسازیم، از چه مصالحی و موادی بهره بگیریم، چه نمادها و نشانه‌هایی در آن بکار ببریم، درباره آن چه احساس و تلقی داشته باشیم، چه کارهای و فعالیت‌هایی در آن انجام بدهیم یا انجام آنها در خانه را ممنوع کنیم، چگونه خانه خود را توصیف و ترسیم نماییم، چه کسانی را در خانه ببریم و از ورود چه کسانی اجتناب کنیم، خانه را مقدس یا امری عرفی بدانیم، چه نسبتی بین خانه و سایر ابعاد زندگی اجتماعی برقرار سازیم، چه آیین‌هایی را درون خانه و کدام را بیرون آن بجا آوریم و تمام این مقولات در و بواسطه «فرهنگ خانه» هر جامعه پاسخ داده می‌شود. و فرهنگ خانه زیرمجموعه‌ای از کلیت فرهنگ جامعه است. به نظر هایدگر سکونت سقفی را

سایبان قرار دادن یا چند مترمربع زمین را زیر پا گرفتن نیست؛ چنانچه هایدگر با توجه دادن به بعد فرهنگی سکونت و منوط دانستن «بودن» انسان به سکنی گزیدن، سکونت را ساختن یک بنا و اقامت در آن نمی‌داند. به نظر او سکونت در نتیجه برقراری تعادل میان چهار عنصر «خود، خدا، زمین و آسمان» حاصل می‌شود. میل به اسکان را از ویژگی‌های زیربنایی رفتار انسان است و حتی درباره سکونتگاه‌های نخستین، می‌توان قائل به کارکردی بودن و نه صرفاً سرپناهی بودن و شاید مهم‌تر از آن، بعدی فرهنگی بتوان بود؛ به عبارتی مسکن تنها یک ساختار نیست بلکه نهادی است که برای پاسخگویی به مجموعه‌ای پچیده از اهداف ایجاد می‌شود (ر. ک: ساسن، ساسکیا، ۱۳۸۹). از سوی دیگر مسکن پدیده‌ای اجتماعی است و انتظام و نوع فضاها و همچنین فرم ظاهری آن از عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تأثیر می‌پذیرد. هدف اصلی مسکن به وجود آوردن محیطی سازگار و منطبق بر روش زندگی انسان است. علاوه بر تأمین نیازهای فردی، مسکن باید قادر به برآورده ساختن نیازهای اجتماعی انسان نیز باشد.

در این مقاله به مفهوم نشانه شناختی فرهنگ خانه در عصر جهانی شدن اشاره شده و بازتاب‌های خاص این مفهوم در معماری سبک پسا ساختارگرایی مورد بحث قرار می‌گیرد.

مواد و روشها

روش تحقیق: از روشهای زیر در تحقیق حاضر استفاده شده است؛ «۱. روش توصیفی: در مرحله مطالعات نظری و ادبیات تحقیق، روش توصیفی خواهد بود که مشتمل بر ابزارگردآوری داده: مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی کتب و نصوص موجود خواهد بود؛ ۲. روش تحلیلی: در مرحله جمع‌بندی ادبیات نظری و مطالعات انجام شده، از این روش برای تحلیل و ارزیابی تحقیقات موجود استفاده می‌شود که دارای رویکرد تبیینی - علی خواهد بود؛ ۳. روش اسنادی: از این روش در راستای گردآوری منابع موجود در رابطه با مفهوم خانه و فرهنگ مسکن و نظم‌بخشی به فحوا و محتوای علمی مساله تحقیق بهره برده می‌شود که ابزار گردآوری داده: مطالعات کتابخانه‌ای

و اسناد و مدارک موجود و بررسی درگاه‌های اینترنتی و بررسی نمونه‌های موردی مورد نظر تحقیق خواهد بود؛ ۴. روش فراتحلیل: روش فراتحلیل به معنای جمع‌بندی مطالعات انجام شده در زمینه پیشینه تحقیقات و جمع‌بندی مطالعات دیگران در راستای مساله تحقیق خواهد بود.»

رویکرد تحقیق: رویکرد مورد نظر در تحقیق که محقق از آنها در بحث تاثیر و تاثرات فرهنگ و اجتماع بر فضای معماری بهره برده است و به نوعی دورنمای تحقیق پژوهشگر در واکاوی بنیادهای نظری تحقیق و راهگشای رهیافت‌های عملی آن بوده است، لذا به تحقیقی اطلاق می‌شود که درصدد یافتن «علت تکوین و ایجاد یک پدیده یا موضوع تحقیق» است. در رویکرد تکوینی رابطه میان عوامل، تعریف شده و موثر بر یکدیگر، خطی دیده نمی‌شود. به این معنی که عوامل تاریخی با تاثیر یک‌سویه موجب ایجاد یک پدیده نمی‌شوند، بلکه مجموعه نیروها بر یکدیگر اثر متقابل می‌گذارند و در این تاثیرات متقابل یا دیالکتیکی، هیچ عاملی بر عامل دیگر

برتری ندارد و نقش اصلی را ایفا نمی‌کند،^۱ بلکه این مجموعه عوامل هستند که بر شکل‌گیری آن تاثیر می‌گذارند. شاید آنچه ذکر شد، منطبق با رویکرد سیستمی فرض شود؛ ولی در واقع کاملاً با آن تفاوت دارد، زیرا اگرچه در رویکرد سیستمی نیز تک‌عاملی بحث نمی‌شود و عناصر مختلف سیستم برهم تاثیر می‌گذارند ولی این رویکرد مانند «پارسونز» یا «لومان» مدعی است که «می‌تواند به جهان و جامعه موجود توصیفی سودمند و رسا عرضه کند که وجه تمایز آن توانایی بالقوه برای تجزیه و انحلال و ترکیب مجدد است» (مولر، ۱۳۷۹، ص ۳). ادعای این نظریه برای درک کلی و عام موضوع خویش، بدین معنا که «در مقام یک نظریه اجتماعی به همه مسائل اجتماعی می‌پردازد و نه فقط به بخشها یا قطعاتی محدود» مورد مناقشه است؛ زیرا این رویکرد نظریه پدیده اجتماعی را به قطعات و اعضا آن تجزیه می‌کند و از خلال این تجزیه روابط آنها را می‌کاود. در واقع این نظریه به جزییات منفرد یک سیستم می‌پردازد؛ ولی روش تکوینی به تفرد و تشخیص پدیده‌های اجتماعی در

تعدادی از رویکردهای معماری که تاکنون مطرح شده‌اند و صاحب‌نظران متعددی در مورد آنها به ارائه فرضیه و تئوری پرداخته‌اند، عبارتند از: «**رویکرد تاریخی**»: هدف اصلی رویکرد تاریخی در نگاه به یک بنا، تعیین تاریخ آن است. مشخص شدن تاریخ بنا به معنی شناخت شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بنا است. در واقع شناخت تاریخ یک اثر به معنی پیوند دادن آن با گذشته اثر است. از صاحب نظران این رویکرد وینکلمن - معمار و باستان شناس آلمانی - و باقر آیت الله زاده شیرازی را می‌توان نام برد. «**رویکرد فرهنگی - اجتماعی**»: هدف اصلی معماران در رویکرد فرهنگی - اجتماعی، شناخت اجتماع، فرهنگ و مردم شناسی به وسیله ی بنا و معماری عامیانه می‌باشد. آموس راپپورت، پل الیور و بیل هیلیر از صاحب نظران این رویکرد هستند. «**رویکرد معنا گرا (سنت گرا)**»: دغدغه معماران در رویکرد معناگرا، شناخت معانی و مفاهیم نهفته در اثر معماری است و عمدتاً دارای ویژگی نمادپردازانه‌ای است. از متفکران این رویکرد میتوان به تیتوس بورکهارت (هنر مقدس)، سید حسین نصر (هنر و معنویت اسلامی) و نادر اردلان (حس وحدت) اشاره کرد. «**رویکرد عملکردگرا**»: هدف معماران عملکردگرا، تاکید بر ویژگی‌های کاربردی معماری است. نقطه اوج و نماد این تفکر، ماشین است. چون کاملاً عملکردی است و کوچکترین پیچ آن هم کاربردی است. از متفکران این رویکرد می‌توان به هرمان موتسیوس و لویی سالیوان (با طرح شعار فرم از عملکرد پیروی می‌کند) اشاره کرد. «**رویکرد فرم‌گرا**»: هدف پیروان این رویکرد، جنبه‌های زیبایی شناسانه فرم است. تناسبات، پرو خالی و ترکیب بندی و گونه شناسی فرم مورد توجه این رویکرد است. از متفکران این رویکرد می‌توان به لویی دوران (دقت و تاکید بر درسهای معماری)، کلاوس هردگ (ساختار و شکل در معماری ایران و ترکستان)، راب کرایر (ترکیب بندی معماری) و استدمن (مورفولوژی معماری) اشاره کرد. «**رویکرد فضاگرا**»: دغدغه این رویکرد فضا، حرکت در آن و کشف فضا می‌باشد. از متفکران این رویکرد می‌توان به زیگفريد گیدئون (فضا - زمان و معماری)، برونو زوی، جان هیدک اشاره کرد. «**رویکرد تکنولوژی‌گرا**»: دغدغه اصلی این رویکرد، تکنولوژی و زیبایی شناسی جدیدی است که در ابتدای قرن بیستم توسط مارتین هیدگر در کتاب فلسفه تکنولوژی مطرح شد. بنابر این، در معماری هم آشکار کردن مظاهر تکنولوژی در ساختمان، مزیت به شمار آمد. از متفکران این رویکرد می‌توان به پیتر کوک، ریچارد راجرز و رنزو پیانو اشاره کرد. «**رویکرد طبیعت‌گرا**»: دغدغه این رویکرد طبیعت، محیط زیست، چرخه زندگی و پایداری است که در دو دهه آخر قرن بیستم بسیار مورد توجه معماران قرار گرفته است. از متفکران این رویکرد می‌توان به الگی، جان لنگ (آفرینش نظریه معماری) اشاره کرد.

طول تاریخ اذعان دارد و از ارائه تحلیل کلی راجع به همه مسائل پرهیز می‌کند. در واقع رویکرد تکوینی، پدیده را تجزیه نمی‌کند بلکه یک «امر مشخص جزئی» را (که در تمامیت خود عناصری از کلیت را حمل می‌کند) از زوایای گوناگون مورد بررسی قرار می‌دهد. این رویکرد برای فهم آنچه در تاریخ و جامعه اتفاق می‌افتد تا جایی به روابط میان عوامل انسانی اهمیت می‌دهد که روان‌شناسی نیز در آن مهم تلقی می‌شود و هر فرد اجتماعی یا تاریخی پدیده‌ای است که در هستی خویش زیست می‌کند، رابطه‌ای متقابل با آن دارد. در حالی که در نظریه سیستمی «منظور از اشخاص بیشتر ساختارهای خودسازی سیستمهای اجتماعی است تا سیستمهای روانی یا انسان‌های کامل». این جهت پژوهشگر از رویکرد منظومه‌ای برای سامان دادن به یافته‌ها سود می‌جوید؛ به جای آنکه آنها را در یک سیستم جمع کند. «مارتین جی» رویکرد منظومه‌ای «والتر بنیامین» را اینگونه تعریف می‌کند: «خوشه‌ای از عناصر متغیر که کنار هم چیده می‌شوند، ولی در هم تنیده نمی‌شوند و نمی‌توان آنها را به مخرج مشترک یا هسته یا اصل نخستین فروکاست».

مبانی و ادبیات نظری

مفهوم «خانه» در نزد اندیشمندان علوم اجتماعی را باید در رویکرد نظری کلی تر آنان به «فضا» جستجو نمود. هر علمی به فراخور موضوع و روشی که اتخاذ کرده، تعاریف مختلفی از فضا دارد. در علوم اجتماعی فضا مفهومی پیچیده است. از اینروست که هر جامعه‌ای فرهنگ خاص خود را دارد، فرهنگی که متناسب تاریخ و جغرافیا و تجربه‌های یک ملت و قوم شکل می‌گیرد و با تغییر فرهنگ و شرایط اجتماعی، فرهنگ خانه نیز تغییر می‌کند. و از اینروست که دوره‌های مختلف تاریخی، فرهنگ‌های خانه مختلف را بوجود آورده و همچنان بوجود خواهد آورد (دانشپور، عبدالهادی و دیگران، ۱۳۸۶). از این منظر در بحث فرهنگ و خانه نه با «فرهنگ

خانه» به مثابه مقوله منفرد و انتزاعی و جهانشمول، بلکه با «فرهنگهای خانه» به مثابه مقوله‌ای تجربی، عینی، متکثر و متنوع سروکار داریم. داشتن سرزمین و خانه‌ای از آن خود، نه تنها به معنای تثبیت و رهایی از سرگشتگی است، بلکه به معنای دستیابی به «حریم خصوصی» است.

مفهوم حریم و خانه

حریم جایی است که انسان می‌توان آرامش داشته و آنگونه‌ای که خود و فردیت او ایجاد می‌کند، زندگی و رفتار نماید. حریم جایی است که حرمت انسان در آن پاس داشته می‌شود. از اینروست که تجاوز به حریم فرد، تجاوز به تمامیت هویت و حیثیت اوست. خانه «حریم فرهنگی» است که ما را از دیگری جدا می‌کند و در عین حال زندگی و همزیستی ما با دیگران را ممکن می‌سازد. مفهوم حریم و فردیت، مفاهیم فرهنگی هستند که از فرهنگی به فرهنگ دیگر تفاوت می‌کند. در جوامعی که فردگرایی در آن رشد یافته تراست و ارزش‌های فردگرایانه در آن غلبه دارد، مقوله حریم خصوصی هم در معنای مکانی و هم در معنای اجتماعی آن یکی از مفاهیم کلیدی حیات اجتماعی است. در اینگونه فرهنگ‌ها معماری خانه‌ها بگونه‌ای است که هر یک از اعضای خانه بتوانند در درون خانه «حریم خصوصی» خود را داشته باشند. در فرهنگ ایرانی، خانه محلی برای تجلی بخشیدن به ارزش‌های سنتی دینی و حفظ خانواده است. از اینرو مفاهیم خانه و خانواده آهنگ زبان‌شناسانه مشترک و معانی نزدیک بهم دارند. در فرهنگ سنتی ایرانی خانه باید حریم اندرونی و بیرونی داشته باشد تا بیگانه چشمش به ناموس خانه نیفتد. اما در این فرهنگ مرزی میان محرمان ساکن خانه وجود ندارد. از اینرو، فرزندان خانه هرکدام اتاق خصوصی خود را ندارند. وضعیت امروز خانه‌های ایرانی که فرزندان و والدین اتاق مخصوص دارند، متأثر از تحولات مدرن است و ریشه سنتی ندارد.^۲ خانه دربردارنده سکونت خصوصی است و در تعامل با

۲. یکی از پیوندهای خانواده و مسکن، اثر والدین بر اسکان فرزندان بزرگسالشان است. در کنار ادبیات پیشرفته انتقال بین نسلی موقعیت‌های اقتصادی - اجتماعی که با کار بلو و دانکن در ۱۹۶۷ آغاز شد، ادبیاتی نحیف اما در حال رشد با موضوع شباهت‌های کودک - والدین در امر مسکن پا گرفته است. کسانی که در مسکنی با کیفیت بالا زندگی می‌کنند، والدینی داشته‌اند که در مسکنی با کیفیت خوب ساکن بوده‌اند. بخش عمده‌ای از این ادبیات به تحقیق سرایت بین نسلی در امر تصدی خانه می‌پردازد که همان

فضاهای مجتمع زیستی، سکونت عمومی را معنا می‌بخشد. از این رو کسب هویت فردی توسط مسکن در مجاورت با مکان‌های عمومی به هویت اجتماعی منجر می‌گردد. برای نیل به این منظور لازم است طراحی مسکن در روستاها منفصل از مجموعه‌ی سکونتی نبوده و با فضاهای زندگی جمعی منطبق گردد. الگوی مسکن مجرد فاقد کیفیت مطلوب برای احراز هویت اجتماعی است. چنانچه طرح الگویی خانه در روستاها درکنشی مشترک با عرصه‌های عمومی باشد، تقویت‌کننده‌ی ارتباط اجتماعی و تعالی بخش ارزش‌های فرهنگی مردم خواهد بود. بدین منظور با در نظر گرفتن مواردی که مورد بررسی قرار گرفته، توجه به مفاهیمی همچون امنیت، تعیین حریم و قلمرو، ازدحام، سازگاری مقیاس محله با مقیاس قومی، حفظ تراکم سالم، تعلق به گروه اجتماعی، روش‌های حسی ادراک فضای معماری و در خلاصه کلام، فرهنگ قومی پنهان مولود معماری بومی اهمیت اساسی دارد. برای پی بردن به گزینش‌های فرهنگی انواع گونه‌های مسکن در یک واحد فرهنگی، ابتدا باید هویت و خصوصیت آن فرهنگ را مورد ارزیابی قرار داد. «گیدنز» جهانی شدن را به نوعی با مدرنیته یکسان می‌شمارد و معتقد است که به جای تاکید بر پسامدرنیته، باید از جهانی شدن به منزله «سنت زدایی» کامل از «مدرنیته» سخن گفت. در واقع، وی جهانی شدن را مدرنیته جهانی در نظر می‌گیرد که از سطح جامعه ملی گذر کرده و به سطح جامعه جهانی رسیده است و در طی آن، روابط اجتماعی جهانی تشدید می‌شود و تاثیر و تاثر متقابل میان رویدادهای مختلف در سطح کلان و جهانی از یک سو، و رویدادهای خرد و محلی از سوی

دیگر ایجاد می‌شود. وی جهانی شدن را پدیده‌ای چند وجهی در نظر می‌گیرد که با چهار عنصر «دولت- ملت»، «اقتصاد سرمایه داری»، «نظم نظامی جهان»، و در نهایت، «تقسیم کار بین المللی» قابل تبیین است. لذا تاریخ، فرهنگ و زندگی روزمره ما همزمان در خانه و مسکن بهم گره خورده‌اند، چنانکه مسکن تنها برای بقا و زنده ماندن نیست، بلکه الزامات و اقتضات خود را به تمامیت هستی و شیوه زندگی انسان تحمیل نموده است و در عین حال تمام اجزاء و عناصر فرهنگ یعنی مذهب، جهان شناسی، هنرها، علم، تکنولوژی، اقتصاد، سیاست، اسطوره‌ها و زیباشناسی همه و همه با مسکن در آمیخته‌اند.

مفهوم جهانی شدن^۲

هیچ اتفاق نظری بین دانشمندان در مورد تعریف دقیق این واژه وجود ندارد. برخی به تبیین این مفهوم در چارچوب کلی تحولات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی پرداخته‌اند، در حالی که جمعی دیگر کوشیده‌اند جهانی شدن را به عنوان مفهومی صرفاً اقتصادی تعریف کنند. به عبارت دیگر می‌توان تعاریف ارائه شده را به دو دسته کلی تقسیم نمود که (ر. ک: کوئن، ۱۳۸۴):

۱. در یک دسته، جهانی شدن به معنای عام آن تعریف شده؛ و
  ۲. دسته ای دیگر تنها به جهانی شدن در یک بُعد اشاره دارند.
- بر مبنای «فرهنگ لغت اینکارتا»، «جهانی شدن، همگرایی و دموکراتیزه شدن فرهنگ، اقتصاد و

شبهات‌های میان والدین و فرزندان در دستیابی به صاحب خانگی است. این پژوهش همچنین با دخالت دادن نحوه تصدی‌گری خانه توسط والدین به عنوان یکی از متغیرهای مستقل در دستیابی به صاحب خانگی و نیز با تمرکز صریح بر انتقال بین نسلی و تلاش برای تشریح بخشی از آن از خلال انتقال موقعیت‌های اقتصادی - اجتماعی و همچنین مجاورت خانه‌های فرزندان بزرگسال با خانه‌های والدین انجام شد. بلوبر با این ادبیات از دو طریق همکاری می‌کند. اولاً بررسی می‌کند که چگونه وابستگی نحوه تصدی خانه توسط والدین و فرزندان، در بین فرزندان مذکور و مؤنث متفاوت است. ثانیاً تصدی خانه توسط افراد مجرد و زوجها را جداگانه تحلیل می‌کند. یافته‌های وی اهمیت صاحب خانگی والدین را در نحوه تصدی مسکن توسط افراد تأیید می‌کند. یافته‌ها هیچ تفاوت جنسیتی مؤثر در سابقه خانوادگی بین زنان و مردان نشان نمی‌دهند. به بیان روشن تر، تفاوت‌های جنسیتی در آن گستره‌ای یافت شد که بحث می‌کند کدام نوع تصدی خانه، تحت تاثیر مجرد و والدینی مجرد است. تأثیر موقعیت خانواده فرد از لحاظ جنسیتی بیش از خانواده مرجع اوست. علاوه بر آن تأثیر اشتغال و سطح تحصیلات برای مردان بیشتر از زنان است.

3. Globalization

زیرساخت‌های جهانی، از طریق سرمایه گذاری فراملی، افزایش میزان ارتباطات، فناوری اطلاعات و تاثیر نیروی بازار آزاد بر اقتصادهای سطوح محلی، منطقه ای و ملی است» (حافظ نیا و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۴). از نظر گیدنز^۴ جهانی شدن تشدید روابط اجتماعی در سراسر جهان است که مکان‌های دور از هم را چنان به هم مرتبط می‌سازد که رخدادهای هر محل، زاده حوادثی است که کیلومترها دورتر به وقوع می‌پیوندد. در حالی که ساتکلیف^۵ و گلین^۶ علاوه بر گسترش سرمایه داری، جهانی شدن را با «به هم پیوستگی بیشتر اقتصادها» مشخص می‌کنند. اگرچه تعاریف متعددی از این فرایند شده، اما میتوان تعریف مربوط به کمیته بین المللی در سال ۱۹۹۵ را که دربرگیرنده تمامی تعاریف است به عنوان تعریف جامع ذکر نمود: «جهانی شدن عبارت است از درهم آمیزی اقتصاد، جامعه شناسی، سیاست، فرهنگ و رفتارها از طریق نفی مرزها و حذف پیوستگی‌های ملی و اقدام‌های دولتی».

به باور «ماری»، جهانی شدن «فرایندی است که همانند پوشش و لایه ای بر روی جهان نمایان شده، و فرهنگ‌ها، جوامع و اقتصادهای جهانی را به محض اینکه وارد آن می‌شوند، همگن می‌سازد. در این فرایند همه یکسان می‌شوند، مرزها اهمیت خود را از دست می‌دهند و فاصله‌ها از بین می‌روند» (Murray, 2006:3). درکنار واژه «جهانی شدن»، واژه‌های نسبتاً مترادف دیگری نیز وجود دارند که روشن ساختن نسبت و تفاوت آن‌ها با واژه «جهانی شدن» بی‌فایده نخواهد بود. واژه «جهانی‌کردن» یا «جهانی‌سازی»، گرچه به فرایندهای وابستگی و همگونی جهانی معطوف است، اما بر این دلالت دارد که قصد، برنامه و آگاهی معینی پشت این فرایندها نهفته است. به بیان دیگر، «جهانی‌سازی» دربرگیرنده این معنا و مفهوم است که نیروهایی توانمند در قالب دولت ملت و یا شرکت چندملیتی، در راستای علایق و منافع خود به‌کار همگون و یکدست سازی جهان پرداخته‌اند و به همین دلیل باید سخن از جهانی سازی گفت نه از جهانی شدن. ولی واژه جهانی شدن متضمن این معناست که بسیاری از

نیروهای جهانی ساز و همگونی آفرین، غیر شخصی و فراتر از کنترل و قصد هر فرد یا گروهی از افراد هستند. فرهنگ نیز بنا بر تعریف، جوهره، خصیصه و سرشت جمعی توارث‌گونه‌ای است که در حیات اجتماعی یک جامعه سیالیت داشته و در هنجارهای مذهبی و اخلاقی، روش و منش اجتماعی، تفکرات علمی و فلسفی و سرانجام نمادها و نموده‌های هنری تجلی پیدا می‌کند. به موجب این تعریف عناصر تشکیل دهنده فرهنگ عبارتند از: مذهب، اخلاقیات، فلسفه، هنر در تمامی اشکال آن چون معماری، موسیقی، نقاشی، مجسمه سازی، ادبیات و غیره؛ و در یک جمله می‌توان فرهنگ را انعکاس دهنده ارزشها، سنتها و هنجارهای پایدار یک جامعه تلقی کرد. «گوتیندر و لسلی باود»، جهانی شدن را به وابستگی روز افزون اقتصادی‌های جهانی تعریف نموده‌اند که بواسطه گردش اطلاعات، پول، مردم و کالاها در سراسر مرزهای ملی صورت می‌گیرد و در این فرایند تحرک فرآینده سرمایه موجب تغییر در سازمان جغرافیایی تولید صنعتی و شبکه بازارهای مالی می‌شود (44:2005 Gottinder and Budd).

«پان آرت شولت»^۷ که اثری از او تحت عنوان «نگاهی موشکافانه بر پدیده جهانی شدن» منتشر شده است، از این اصطلاح، چند معنی مختلف، را استنباط کرده است: ۱. اول: «اینترناسیونالیسم» یعنی توسعه مبادلات بین‌المللی و رشد بی‌سابقه تجارت و جریان آزاد و به‌کار افتادن سرمایه در سراسر کشورها و ازدیاد وابستگی متقابل اقتصادها.

۲. دوم: «لیبرالیسم» یعنی برداشته شدن محدودیت‌ها و موانع تجاری و قیود ارزی و پدید آمدن یک اقتصاد جهانی آزاد و بدون مرز و پیدا شدن یکپارچگی اقتصادی بین‌المللی که در هدف‌های سازمان جهانی تجارت منعکس است.

۳. سوم: «اونیورسالیسم» یعنی گسترش جهانی فرهنگ‌ها و روش‌ها و شیوه‌های زندگی مثل رواج انواع لباس غربی نزد جوانان و متداول شدن انواع غذاهای سریع آماده شده، چون پیتزها و همبرگرها و غذاهای

4. Giddens

5. Satklif

6. Glin

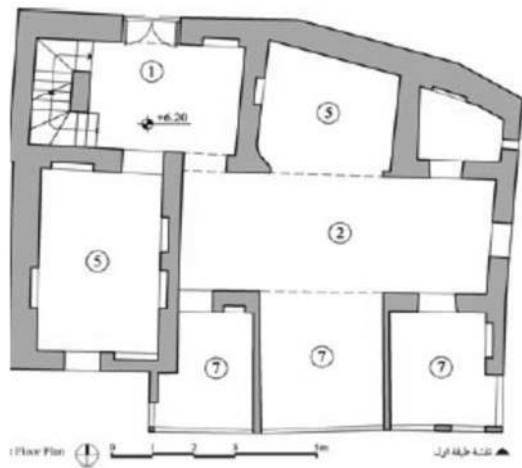
7. SCHOLTE -JAN -AaRT-SCHOLTE

مدرن چینی در همه سرزمین‌ها.

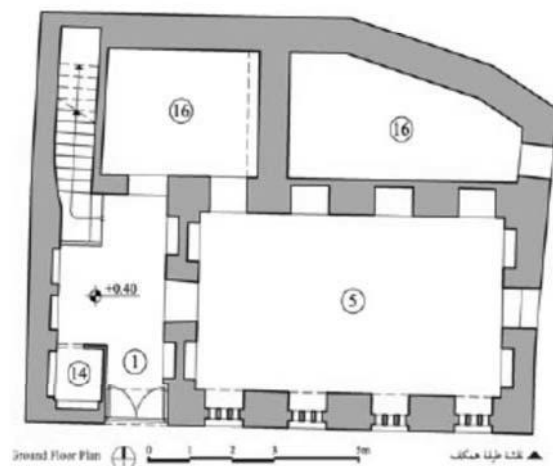
۴. چهارم: «مدرنیسم» یعنی بسط جهانی تجدد غرب با ویژگی‌های آن، چون عقل‌گرایی، اتکا بر صنعت، سرمایه‌داری، تشکیلات اداری و بوروکراسی و... و
 ۵. پنجم: «دتریاتورالیسم» یعنی قلمروزدایی، که همان حذف مرزهای بین ممالک و برقراری روابط اجتماعی و مبادلات و شبکه ارتباطات و مخابرات به حدی است که مک‌لوهان کانادایی، جهان را یک دهکده جهانشمول می‌داند.

«جان شورت» از جهانی شدن به مثابه‌ی مفهومی «فوق‌العاده خلاصه شده» و «فشرده‌گی بیش از حد معانی و مفاهیم مختلف» تعبیر نموده است (شورت، ۱۳۸۸). به باور «آنتونی گیدنز»، جهانی شدن درهم‌تنیدگی رویدادها و روابط اجتماعی سرزمین‌های دور دست با تار و پود موضعی یا محلی جوامع دیگر است، پدیده‌ای که می‌توان آن را به نوعی تلاقی حاضر یا غایب دانست (گیدنز، ۱۳۷۸، ص ۴۲). نگاه دیگر متعلق به «لومبورگ» نروژی مولف کتاب «بحران جهانی و راه‌حل‌های جهانی»، می‌باشد که لومبورگ، جهانی شدن را به مسائل اقتصادی محدود نمی‌کند بلکه عقیده دارد که مسائل محیط زیست، مسائل اجتماعی، فقر عمومی، بی‌سوادی جماعات کثیر انسانی، فساد حکومت‌ها، مسائل سیاسی چون منازعات قومی و ملی و مسائل جمعیتی مانند مهاجرت‌های آشوب‌انگیز در حیطه امور جهانی یا جهان فراگیر را، در بر می‌گیرد. «ژاکی آسایاگ» مولف مشهور هندی در کتاب معروفش به نام «نگاه به جهانی شدن از جایگاه دیگر»، هندوستان را به عنوان یکی از کشورها در فضای جهانی شدن مثال می‌زند، هند ره‌گم کرده، تضاد میان پناه بردن اکثریت جمعیت هند، به سنن بومی و آداب کهنه و فرهنگ هندوی خود، برای حفظ هویت خویش، در مقابل مجذوبیت و مسحوریت اقلیتی از جامعه هند، در برابر همه‌الگوهای مدرنیته غربی، اروپایی، چینی و ژاپنی، ژاکی آسایاگ این تضاد را در فضای جهانی شدن، به خوبی در اثر شگرفش، نشان می‌دهد. علی‌لاییدی در کتاب مشهورش «چگونه جهانی شدن منشاء تروریسم شده است» جهانی شدن را تضاد میان منافع اقتصادی ممالک مقتدری می‌داند که

از جهان دو قطبی جنگ سرد، پس از سقوط دیوار برلین و انهدام هژمون شوروی، سر برآورده‌اند، این پژوهشگر جهانی جهان عرب، معتقد است که جهانی شدن به هیچ وجه مانند فضای جهانی ساموئل هانتینگتون که آن را تضاد میان فرهنگ‌ها یا تمدن‌ها تعریف می‌کند نیست، بلکه تضاد میان منافع اقتصادی ممالک ابرمقتدر است.

- ۱. ورودی
- ۲. حیاط
- ۵. اتاق
- ۷. ایوان

- ۱. ورودی
- ۵. اتاق
- ۱۴. دستشویی
- ۱۶. انبار

تصویر ۱. تاثیر فرهنگ و سبک زندگی بر کالبد و پلان معماری خانه‌های ایرانی (محرمیت و الگوهای زیستی و معیشتی: خانه کریمیان، ابیانه، شهرستان نطنز): ماخذ: پوردیپیمی، ۱۳۹۰.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
 No.36 Autumn 2014

۳۰۵

جهانی شدن فرهنگ و فرهنگ جهانی شدن

درباره جهانی شدن فرهنگ دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد؛ برخی از صاحب نظرانی که جهانی شدن را پروژه می‌دانند، بر این نظرند که جهانی شدن فرهنگ تحمیل سلطه فرهنگی غرب بر همه جهان می‌باشد. به باور آنان فرهنگ مادی‌گرای غرب می‌خواهد فرهنگها و تمدنها مشرق زمین و کشورهای عربی و آفریقایی را از میان بردارد و بجای آنها سیطره پیدا کند. به نظر آنان شبیه‌سازی فرهنگی، هدف غرب از طرح جهانی شدن فرهنگ است. اما برخی دیگر جهانی شدن فرهنگ را به مفهوم یکسان شدن فرهنگ کل زمین نمی‌دانند بلکه آن را فرصتی برای تکامل و گفتگوهای بین فرهنگی و تمدنی ارزیابی می‌کنند. موافقان این رویکرد بر این نظرند که تهاجم فرهنگی در مبحث جهانی شدن فرهنگ جای ندارد و هدف از طرح جهانی شدن فرهنگ، تحمل فرهنگهاست (شورت، جان رنای و کیم، یونگ هیون، ۱۳۸۴).

بدیهی است که اگر به سیاست‌های امروزی غرب در عرصه فرهنگ، نظری بیان‌دازیم چیزهایی است که پیروان رویکرد اول به آن تاکید دارند اما اگر جهانی شدن به عنوان یک پروسه مدنظر باشد به این نتیجه می‌رسیم که هدف از طرح جهانی شدن فرهنگ، گفتگوی فرهنگی یا گفتگوی تمدن‌ها، تعامل فرهنگی و پشت کردن به فرهنگ تهاجمی و تهاجم فرهنگی می‌باشد. طرفداران این رویکرد معتقدند در طرح جهانی شدن فرهنگ سعی بر آن است تا عوامل اصلی رویارویی درون فرهنگی که

مانع از گسترش مناسبات فرهنگی جهانی می‌شوند از میان برده شود بدون این‌که به فرهنگ خاصی آسیب وارد شود. جهانی شدن فرهنگ، امکان تعامل فرهنگی را فراهم می‌سازد و به قول نویسنده کتاب «جهانی شدن و گفتمان فرهنگها» به امکان تعامل و درک بیشتر فرهنگ‌ها از همدیگر و فراهم شدن زمینه‌ها جذب بیشتر اشاره می‌کند. در واقع جهانی شدن فرهنگ جلوگیری از فرو پاشی خرده فرهنگ‌ها است. جهانی شدن فرهنگ به مفهوم یکسان شدن همه فرهنگها نیست، جهانی شدن فرهنگ شبیه‌سازی فرهنگ‌ها هم نمی‌باشد بلکه احترام به خرده فرهنگ‌ها است. جهانی شدن فرهنگ همان اتحاد فرهنگ‌ها است و گفتمان فرهنگی است که از قرن‌ها پیش عده‌ای از روشنفکران و فعالان فرهنگی به آن توجه داشتند. «رابرتسون» نیز جهانی شدن را فرآیند «فشرده‌گی جهان معاصر و تبدیل آن به یک کل واحد» می‌داند که در آن، جهان یک نظام فرهنگی اجتماعی معرفی می‌شود (عنایت و موحّد، ۱۳۸۳، ص ۱۵۴-۱۵۶). بر مبنای «دیدگاه واترز»، جهانی شدن در برگیرنده شش مولفه عمده است که شرح مبسوط آنها در جدول شماره ۱ آمده است.

جهانی شدن در برگیرنده خطر و اعتماد است. در فرآیند جهانی شدن، افراد به اعتماد کردن به اشخاص ناشناخته، نیروها، هنجارهای غیر شخصی (بازار یا حقوق بشر) و به الگوهای مبادله نمادینی که به نظر می‌رسد بیرون از کنترل فرد یا گروه ملموسی باشد، کشیده

جدول ۱. مولفه‌های جهانی شدن؛ ماخذ: Waters، ۲۰۰۱: ۱۶-۱۴

جهانی شدن در برگیرنده خطر و اعتماد است. در فرآیند جهانی شدن، افراد به اعتماد کردن به اشخاص ناشناخته، نیروها، هنجارهای غیر شخصی (بازار یا حقوق بشر) و به الگوهای مبادله نمادینی که به نظر می‌رسد بیرون از کنترل فرد یا گروه ملموسی باشد، کشیده می‌شوند.
جهانی شدن در برگیرنده فروریختن عام‌گرایی و خاص‌گرایی است. رشد شتابان جهانی شدن با در هم شکستن زمان و زمان سبب شده تا جداسازی‌هایی همچون «گمین شافت» و «گزل شافت»، حوزه‌های عمومی و خصوصی، کار و خانه، نظام و زندگی دیگر به کار نیایند.
جهانی شدن در برگیرنده «پدیدارشناسی فشرده‌گی» است. این پدیدارشناسی به زمان و مکان باز می‌گردد، و جهانی شدن، حذف پدیدارشناختی مکان و فراگیر شدن زمان است.
پدیدارشناسی جهانی شدن، باز اندیشه‌هاست. ساکنان کره زمین، خودآگاهانه خود را با جهان به عنوان یک کل سازگار می‌سازند.
جهانی شدن روابط دو سویه همه پیوندهای اجتماعی - فردی را در بر می‌گیرد.
جهانی شدن دست کم با نوسازی هم زمان است.

می شوند.

جهانی شدن در برگیرنده فروریختن عام گرایی و خاص گرایی است. رشد شتابان جهانی شدن با درهم شکستن زمان و زمان سبب شده تا جداسازی هایی همچون «گمین شافت» و «گزل شافت»، حوزه های عمومی و خصوصی، کار و خانه، نظام و زندگی دیگر به کار نیایند.

جهانی شدن در برگیرنده «پدیدارشناسی فشرده گی» است. این پدیدارشناسی به زمان و مکان باز می گردد، و جهانی شدن، حذف پدیدارشناختی مکان و فراگیر شدن زمان است.

پدیدارشناسی جهانی شدن، باز اندیشانه است. ساکنان کره زمین، خود آگاهانه خود را با جهان به عنوان یک کل سازگاری می سازند.

جهانی شدن روابط دو سویه همه پیوندهای اجتماعی فردی را در بر می گیرد.

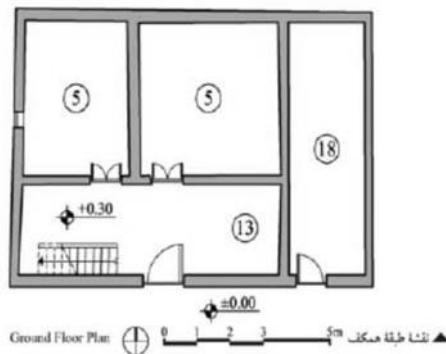
جهانی شدن دست کم با نوسازی هم زمان است.

در واقع فرهنگ جهانی شده و یا جهانی شدن فرهنگ جریانی پیوسته از عقاید، اطلاعات، تعهدات، ارزش ها و سلیقه های می باشد که از طریق تحرک و پویایی افراد، نشانه های نمادین و ابزارهای الکترونیکی اشاعه می یابد و جهانی محدود را به جهانی بیکران و مملو از مسایل تازه فرهنگی دگرگون می سازد. جهانی شدن فرهنگ فروپاشی حد و مرزهای است که فرهنگ ها را در تقابل با هم قرار داده و می دهند. برخی از محققان این بعد جهانی شدن را گفتمان تمدن ها هم ارزیابی کرده اند: «در واقع گفتگوی تمدن ها بستری برای مجال حضور جهانی همه اقشار کره زمین در جهانی شدن است. یا به تعبیر دیگر ما حاصل گفتگوی تمدن ها و جهانی شدن فرهنگ جهانی است که تکیه بر تنوع فرهنگی و ضرورت همکاری کافی تمام کشورها در محیط های مختلف بین المللی خود نمایی می کند.»

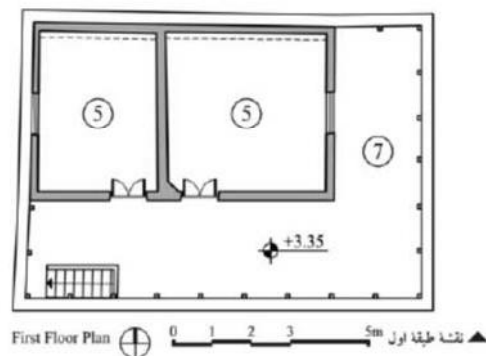
«ساسن» نیز در کتاب «شهرهای جهانی» (۱۹۹۱) سه شهر بزرگ لندن، نیویورک و توکیو را به عنوان شهرهای جهانی معرفی نموده است. وی سه نوع عملکرد را برای شهرهای جهانی بر شمرده است: «نقاط کنترل و فرماندهی در سازمان اقتصاد جهانی؛ مکان های کلیدی و

نمای اصلی.

۵. اتاق
۱۳. آبخیزخانه
۱۸. طویله

۵. اتاق
۷. ایوان

تصویر ۲. ارزشها که در ارزیابی محیط نقش مهمی ایفا میکنند، از طریق ایده آل ها، تصورات، طرحواره ها و معانی بیان میشوند که این جنبه ها منجر به ایجاد هنجارها، استانداردها، قوانین، توقعات می گردند، که در نهایت همه آنها به روش زندگی وابسته هستند؛ ماخذ: پوردیهیمی، ۱۳۹۰، ص ۱۰.

بازارهایی برای صنایع پیشرو در دوره معاصر؛ مکان‌های اصلی برای پشتیبانی از صنایع پیشرو از طریق ارایه نوآوریها و ابداعات». «کریس الدس» نیز سه دسته شهر جهانی را معرفی نموده است:

۱. «شهرهای فوق جهانی شده: در پیوند کامل با اقتصاد جهانی از طریق جریان‌های درونی و بیرونی قرار دارد.»؛ و
۲. «شهرهای در حال جهانی شدن: اتکای بیشتر بر جریان‌های از داخل تا جریان‌های از بیرون.»؛ و
۳. «در پیوند کامل با اقتصاد جهانی و با تجربه اثرات مستقیم در اقتصاد جهانی» (صرافی و محمدی، ۱۳۸۹).

معماری پس‌ساختارگرایی

معماری یک بنا برطبق تعریف کلاسیک، بر «مرکزیت»^۸، «نظم و وحدت»^۹، انسجام عناصر و لایه‌های ساختاری، امنیت و پناه، جهت‌یابی و آشناسازی و تکیه بر فضا^{۱۰} به جای زمان، استوار می‌شود. معماری نیز به دلیل ساختار ملموس مادی و عملکردگرایی آن نمی‌تواند به مولفه‌های فوق‌الذکر بی‌تفاوت باشد و بر همین اساس است که در میان هنرها، دشوارترین حوزه برای پس‌ساختارگرایان بشمار می‌رود. یک بنای کلاسیک، محور و مرکز مشخصی دارد و انسجام عناصر درون آن، دلیلی بر ثبات و پایداری است که مفاهیمی مانند احساس امنیت و سرپناه را در خود دارد و آنها را به کاربران فضا القاء

می‌کند. از طرفی معماری با رابطه معینی بین دال و مدلول روبرو می‌شود، چنانچه ساختارهای عمودی (دیوارها)، جداسازی و تحکیم را منتقل می‌کنند، سقف مدلول پناه را به‌مراه دارد و کف مفهوم ثبات و ایستایی فضا را القای می‌کند. در معماری دیکانستراکشن تلاش می‌شود تا این ارتباط‌های متافیزیکی از هم فروپاشانده شود. تلاش معماران دیکانستراکتیویست نیز بر این است تا اساسی‌ترین و ابتدایی‌ترین اصول معماری کلاسیک یا به تعبیر لیوتار «روایت‌های کهن معماری» را به‌کناری نهند. دایان مورگان در مقاله‌ای تحت عنوان پست مدرنیسم و معماری بر این نکته چنین تأکید دارد: «مدرنیسم با نظام رسمی و جهانی خود صداهای مخالف را خفه کرده تا اصول کلی پسند خود را تحمیل کند؛ چنین بنظر می‌رسد که معماری مدرنیستی انسانها و شیوه زندگی‌شان را به طرز وحشیانه‌ای به سوی منطق‌گرایی و تحمیل یک نظم روش‌مند و محکم سوق داده است.» به عقیده مورگان معماری پست مدرن به از هم پاشیدن این مفاهیم می‌پردازد، چنانچه ویژگی‌های بیشماری مانند بی‌ثباتی، جابجایی، مرکز زدایی، تأکید بر عنصر حرکت و زمان، القا مفهوم نبود نظم و پناه و امنیت، و القای حس شکستگی و گسست فضایی و نگاه انتقادی به معنای کلاسیک عملکرد در معماری، از ویژگی‌های عمده آن بشمار می‌رود.

۸. تاماس مک‌کارتی بر این گمان است که دریدا ساخت‌شکنی را به معنای مرکزیت زدایی ریشه‌ای سوژه در ارتباط با زبان می‌داند، نوعی مرکزیت زدایی که به انسداد «هستی‌شناسی» می‌انجامد و کوشش برای مطلق‌انگاری و مطلق‌پذیری را محکوم به نیستی می‌کند. در این دیدگاه معماری را می‌توان زبانی دانست که ساخت‌شکنی بر آن است تا سوژه یا عناصر اساسی و انتظام بخش یا اصالت و جودی آن را از مرکزیت توجه خارج کند تا امکان بروز دیگر وجه‌های معماری که کمتر بر آن التفات شده است، فراهم‌گردد و ایجاد ساختار جدیدی را در آن میسرگرداند تا محل بروز دیگر حقایقی گردد که بصورت فرم‌هایی نامتعارف و سیال، خرد شده و آزاد، فضاهایی نا استوار و سرگردان با معیارهای زیباشناخت متغایر، خود را می‌نمایاند، مظاهری که از تمایز، افتراق، تفاوت و تحدید مصون نخواهد ماند.

۹. از دیدگاه دریدا معماری عنصر نظام‌بخشی است که تمامی فرهنگ غرب را به نظم در می‌آورد و از این روی است که معماری را محملی برای بیان اندیشه و گمان خویش می‌داند و به حقایق پیدای معماری یورش می‌آورد، آنگونه که حقایق فلسفه را مورد تاراج قرار می‌دهد، گویی نظم به عنوان پارادایم مشترک عامل اصلی این یورش‌های مشابه می‌باشد.

۱۰. ساخت‌شکنی تحت رویکردی پست مدرنیستی مفاهیم و برداشت‌های مدرنیستی معماری از مقوله مکان یا فضا را بی‌معنی و فاقد اعتبار می‌داند. بر این اساس فضا در معماری و اسازی بر خلاف مفروضات یا پیش‌فرض‌های مدرن عمل می‌کند و شاید بتوان گفت که در ساحت معماری و شهرسازی، فضا و مکان از بین رفته یا خنثی شده است و موانع یا تزاوحات مکانی و فضایی محو گشته‌اند و تمام امور در معرض تغییرات پی‌درپی و سیلان‌مستمر جغرافیایی قرار گرفته‌اند و به طریقی غیر قابل پیش‌بینی، ثابت، یکنواخت و مستمر در حال جابجایی و دگرگونی در فضا می‌باشند.

از دیدگاه دریدا، تعریف دقیق ساخت‌شکنی مغایرتی فراگیر با روح فلسفه ساخت‌شکنی دارد چراکه اگر غایت «تعریف‌سازی» تعیین و تبیین حدود باشد، هدف ساخت‌شکنی، گسست پیوستگاه مفاهیم و مضامین است. پیشوند «وا» در واسازی را می‌توان گشودن و بازتعریف شالوده‌ای در معماری دانست که در حین «ساخت‌شکنی»، مفهوم یا تعریف جدیدی را در معماری فراهم می‌کند. واسازی، بازسازی نیست بلکه دوباره سازی است همان‌گونه که واپینی، بازپینی نیست و دوباره بینی است، حضرت حافظ می‌فرماید:

غمناک نباید بود، از طعن حسود ای دل

شاید که چو واپینی، خیر تو در این باشد
در تمکین تعریف ساخت‌شکنی، می‌توان ساخت‌شکنی را راهی در خوانش متون فلسفی و یا دیگر متون دانست که می‌تواند از هر متن معین، بیش از یک خوانش را شذنی گرداند و چیزی را به عنوان یگانه خوانش صحیح موجود نمی‌داند. در انگاره دریدا ساخت‌شکنی را می‌توان پیاده‌کردن یک ساختار یا عناصر یک ساختمان دانست حال آنکه این پیاده‌کردن ساختار ممکن است چیزی را در خود ساختار، آشکار سازد که پیش از این پنهان بوده است. دریدا ساخت‌شکنی را کوششی برای یافتن یک ناجا یا یک جای غیر فلسفی، برای زیر سؤال بردن فلسفه می‌داند و در گفتگو با ریچارد کونی، چنین بیان می‌کند:

«جست و جو برای یافتن جایی غیر فلسفی به معنی ضد فلسفه بودن نیست. پرسش محوری من این است: فلسفه از کدام جا یا ناجایی، می‌تواند چون چیزی غیر از خودش، در برابر خویش ظاهر شود، به طوری که بتواند به شیوه بی‌اصیل خود را به بازپرسی و بازاندیشی کشد؟»

در دیدگاه دریدا ساخت‌شکنی معنایی متعارف با آمریکا دارد و این‌گونه بیان می‌کند: «دیکانستراکشن همان آمریکاست». بر این اساس بنظر می‌رسد که ساخت‌شکنی هنر و معماری را می‌توان رویکردی برای باز

اندیشی آن دانست که در تظاهرگاه معماری و هنر به عنوان وجودی غیر از خودش حاضر می‌شود و تلاش دارد تا هستی وجودی خویش را برای آنچه در خویش می‌پروراند، مورد کاوش قرار دهد و به دگرگونی فرم، تحول در مفهوم عملکرد، سیالیت و تعلیل‌پذیری فضا و اغتشاش در نظم (در مفهوم کلاسیک نظم در معماری) می‌انجامد. از این بستر، ساخت‌شکنی را می‌توان روشی در تحلیل و ساخت‌گشایی پست‌مدرن دانست که متن معماری را به عناصر آن تفکیک می‌کند و پس از تجزیه این متن، عناصر آن را تکه‌پاره می‌کند و از این طریق تناقضات و مفروضات آن را آشکار می‌سازد، هرچند که قصد بهبود، اصلاح یا باز تدوین جدیدی را در خود نمی‌پروراند.

نشانه‌شناسی پسا ساخت‌گرایی

اصطلاح «نشانه‌شناسی پسا ساخت‌گرا» مفهومی متناقض و در عین حال تناقضی کلومی بنظر می‌رسد. نشانه‌شناسی همواره با ساخت‌گرایی همراه بوده است، چنانچه نظریات پیرس و سوسور در حوزه اندیشیدگی علوم انسانی، باعث تکوین شکل‌گیری و تعریف رویکردی شده‌اند که به ساخت‌گرایی شهرت یافته است. این رویکرد تحت عنوان ساخت‌گرایی در بیش از چهار دهه رویکرد غالب بوده است که شروع آن را می‌توان در مبانی علم زبان‌شناسی یافت. رویکرد ساخت‌گرایی در دهه ۱۹۶۰ م، بوسیله متفکران فرانسوی مانند دریدا، بارت، لاکان، کریستوا و میشل فوکو مورد چالش جدی قرار گرفته است. هرچند این متفکران با زبان نشانه‌شناسی ساخت‌گرا و اصطلاحات و مضامین آن مانند «دال و مدلول»، «همنشینی و جانشینی»، «در زمانی و هم زمانی»، «زبان و گفتار» سخن می‌گویند، ولی در نوع و چگونگی فرایند ادراک و معناپردازی متن تفاوت‌های بنیادینی را قایل می‌شوند. پسا ساخت‌گرایی تنها در این مفهوم با ساخت‌گرایی همراه است که در قالب دیدگاه ضد انسان‌گرایی و این که زبان کلید فهم و جهان و خویشتن است، تبیین

۱۱. آیزنمن در مقاله مرز میانی هم فلسفه مدرن و هم معماری مدرن را به انتقاد گرفت. از نظری معماری مدرن بر اساس علم و فلسفه قرن نوزدهم بر بنا شده است و دیگر در جهان امروز کاربرد ندارد. اگر معماری علم است، باید این معماری بر اساس علم و فلسفه امروز و دریافت‌کنونی ما از خود و محیط اطراف باشد. معماری امروز ما باید از علم و فلسفه قرن ۱۹ گذر کند و خود را با شرایط جدید منطبق سازد.

می‌شود در عین حالی که در توان نمایش معنی درون زبان و وجود نظامی زیرین و ثابت در متن که محور و مرکز فهم متن باشد، تردید دارند. پس ساختگرایان بر این نکته تاکید دارند که تنها زمانی وجود چنین نظامی ممکن است که دال و مدلول در رابطه ای طبیعی و جدانشدنی، دلالت یگانه ای را سبب شوند. از سویی دیگر «معنا» اگرچه حاصل نوعی «تفاوت» است، از دیدگاه ساختگرایان به مدلولی متعالی در بیرون متن ارجاع دارد، حال آنکه از دیدگاه پس‌ساختگرایان این موضوع با اصطلاحاتی مانند: متافیزیک حضور و خرد-کلام محوری، نقد می‌شود. معماری دیکانستراکشن بیش از هر چیز وام‌گیر اندیشه‌ها و آرای دریدا فیلسوف فرانسوی الجزایری الاصل است. بر خلاف آرای فردیناند سوسور که گفتار را بر نوشتار ترجیح می‌داد، دریدا بر این باور بود که گفتار نوعی بورژوازی زبانی و بیانی را در بر می‌گیرد.

عقاید سوسور بر این اصل تکیه دارد که نوشتار جلوی دید زبان را می‌گیرد و بسان لباسی مبدل باعث تحریف زبان می‌شود و لذا در گفتار خویش از کاربردهای متفاوت معنایی یک کلمه بهره می‌گیرد و بیان می‌دارد که آگاهی نافذ هر فرد بطور مطلق در عملی بیانی پدید می‌آید که آن را گفتار می‌نامد. وی تمایزهایی که دال و مدلول در مفاهیم معنایی ایجاد می‌کنند را مستقل از ویژگی‌های ذاتی جوهر آوایی و روایی می‌داند و آوا و مفهوم را امری یکپارچه می‌داند و آنها را منفک نمی‌انگارد. سوسور زبان را از قوه نطق متمایز می‌سازد و وظایف زبان شناسی را در ارایه و تدوین تاریخ تمامی زبانها و استخراج قواعدی عمومی می‌داند تا امکان باز تولید تمام پدیده‌های تاریخی را شدنی گرداند و تعریف خود زبان را ضروری می‌داند و مجموعه استعاراتی افراطی را در مورد نوشتار همچون پیدایش بیرون در برابر درون، خشونت سرنمونی، بیمارگونگی و هیولانیت را بکار می‌برد. لوی استراوس نیز تاریخ را سلسله ای از انگاره‌هایی می‌داند که پیوسته در حال تغییر است و با تطور و تغییر تاریخ در پرده‌ای از ابهام فرو می‌رود یعنی رویدادی که برای یک رمز کد واجد اهمیت است، برای رمزی دیگر فاقد معنا می‌باشد و امکان فهم تاریخ را زمانی می‌داند که دارای موضعی همزمان باشد. نکته قابل تامل در اندیشه زبان

شناختی سوسور را می‌توان شکل‌گیری نشانه‌شناسی یا علم نشانه‌ها دانست که ساسور آن را در قطعه ای شور انگیز از کتاب خود بیان می‌دارد. ساسور زبان را بیانی از نشانه‌ها می‌داند که شامل یک دال و یک مدلول است و می‌توان آن را با کاغذی قیاس کرد که اندیشه روی صفحه و صدا پشت آن است. نمی‌توان روی زبان را بدون بریدن همزمان پشت آن برید و به همین ترتیب در زبان نمی‌توان آوا را از اندیشه و اندیشه را از آوا جدا کرد.

نوام چامسکی نیز در رابطه با بیان و گفتار می‌گوید که انسان هرگاه اراده کند که جمله‌ای بگوید، نخست تمامیت آن را فرمول بندی می‌کند (آفرینش) و سپس آن را به صورت جمله‌های اصلی معلوم و مجهول، مثبت یا منفی بیان می‌دارد و از ابزار تبدیل استفاده می‌کند (دگرگون سازی). سارتر تمایزگذاری خود میان نشانه و معنا را چنین بیان می‌کند:

«یک کلمه به لحاظ معنایی چیزی جز یک علامت راهنما نیست: کلمه خود را می‌نمایاند، معنایی را بر می‌انگیزاند و این معنا هرگز به کلمه بر نمی‌گردد، بلکه به چیز ختم شده و واژه حذف می‌شود. با این حال در مورد تصویر فیزیکی، التفات پیوسته به تصویر و تمثال بر می‌گردد. ما با تمثال مواجه ایم و مشاهده‌اش می‌کنیم.»

در تقابل با تمام آرای فوق، دریدا بر این نکته تصریح دارد که سوسور در زبان شناسی ساختاری با نوشتار سروکاری ندارد و هر جا که احساس کند، این موضوع را در پرازنز قرار می‌دهد و اینجا همان جایی است که خود را برای یک گراماتولوژی عمومی مهیا می‌کند و این گونه است که آنچه هیچگاه به گفتار در نمی‌آید، چیزی جز خود نوشتار نیست که به عنوان خاستگاه زبان، خود را در گفتمان سوسور می‌نویسند. سی.اس. پیرس بنیان گذار علم نشانه‌شناسی (semiotics) بر این نکته تاکید می‌ورزد که ما تنها در نشانه‌ها می‌اندیشیم و نشانه را نیز آن چیزی می‌داند که در نظر کسی از برخی جهات یا امکانات، به جای چیزی دیگر می‌نشیند و بنابراین، نشانه هر آن چیزی است که معین‌کننده چیزی دیگر (مصادق تاویلی) آن با ارجاع به موضوعی که خود به آن رجوع می‌کند (ابژه) آن است.

۴. «بینامتنی»: نیز در قالب این نکته تبیین می‌شود که نشانه‌های یک متن همواره با متون دیگر در تعامل و گفت‌وگو هستند و متون دنیاهای بسته و مجزای از یکدیگر بشمار نمی‌روند.

بر این اساس است که در نشانه‌شناسی پسا ساخت‌گرایی، هر نشانه به جای حمایت از دیگر نشانه‌ها چالشی بر آنها محسوب می‌شود، چنانچه هر نظام تکوین یافته را برخی نشانه‌ها نقد می‌کنند و بر همین اساس سرشار از تناقض می‌شود. دریدا به عنوان بزرگترین فیلسوف تاثیرگذار بر معماری، درون و بیرون متن (فضای درون و فضای بیرون در معماری) را بر خلاف نظر ساخت‌گرایان از یکدیگر مجزا نمی‌داند و تلاش می‌کند تا بر این نکته صحنه‌گذار که درون متن همیشه از بیرون تهدید می‌شود و بالعکس. از دیدگاه دریدا واسازی در متن (و معماری به مثابه متن هنری) به این دلیل روی می‌دهد که دالها به مدلول نهایی نمی‌رسند و ما همواره معنا را در چند قدمی خود می‌بینیم، بدون اینکه امکان دستیابی کامل به آن فراهم باشد. بر خلاف روند خوانش متن در رویکرد ساخت‌گرایی که از دال به مدلول است، در پسا ساخت‌گرایی بر این نکته تاکید می‌شود که روند خوانش متن در پسا ساخت‌گرایی حرکت از دالی به دال دیگر است یعنی به عبارت ساده‌تر و قابل فهم‌تر دلالت نتیجه تعامل دال و مدلول به هم پیوسته ای نیست و هر کنش جدید، خواندن و یا حتی بازخوانی دلالت‌های تازه‌ای را در متن به نمایش می‌گذارد و شاید به همین دلیل است که خوانش هر متنی همیشه خوانش اشتباه تلقی می‌شود و معنی در حال زایش همیشگی است. در ارتباط با این مفهوم در معماری آیزنمن نیز معنای اثر معماری از عنصری به عنصری دیگر در مولفه‌های شکل‌گیری بنا انتقال می‌یابد و معنا به تمامی ادراک نمی‌شود چنانچه تمام بناها به گونه ای ناتمام یا به اصطلاح و تاکید خود وی نابنا شکل می‌یابد. به همین دلیل است که در رویکرد پسا ساخت‌گرایی، دالها در غیاب مدلول سرگردان می‌شوند و متن تنها بافتی از دالهاست که با تکثیر خود بازنمایی ناتمامی اثر را باعث می‌شود و در موقعیت بی اطمینانی در حرکت است.

پیرس دستور زبان، منطق و فن بیان را شاخه‌هایی از علم نشانه‌شناسی می‌داند در حالی که رولان بارت بیان می‌کند که زبان شناسی جزء، هرچند ممتاز، علم عمومی نشانه‌ها نیست و این نشانه‌شناسی است که جزیی از زبان شناسی محسوب می‌شود.

رویکرد ساخت‌گرایی در حوزه زبان شناسی به گزاره‌های زیر می‌پردازد:

۱. زبان دارای نظام مدونی است که برای تحلیل آن باید به جای سخن فردی به این نظام پرداخت.

۲. تحلیل زبان کنشی هم زمانی است و بررسی تاریخی یا در زمانی روابط عناصر زبانی را روشن نمی‌سازد.

۳. معنی ارجاع یک به یک کلمه نیست. به جای معنی دلالت در این نظام مطرح است و این دلالت از تفاوت زاده می‌شود.

برخلاف نظریات فوق دریدا، نیز نشانه‌شناسی پیرسی را پیشرفتی و رای زبان شناسی سوسوری می‌داند و تسلیم نشانه‌شناسی در برابر زبان شناسی را مثالی آشکار از متافیزیک لوگوس محور می‌داند. بر این اساس اصول زبان شناسی دریدایی را می‌توان این چنین بیان کرد:

۱. زبان یک نظام نشانه است.

۲. نشانه دو جزء دارد: صورتی که دلالت می‌کند - دال - و آن چه دلالت می‌شود - مدلول.

۳. پیوند میان این دو جزء اختیاری است، پیوندی که اصل سازمان دهنده کل زبان شناسی به عنوان علم ساختار زبان است.

۴. دال و مدلول، ذاتی رابطه بی یا تفاوتی اند.

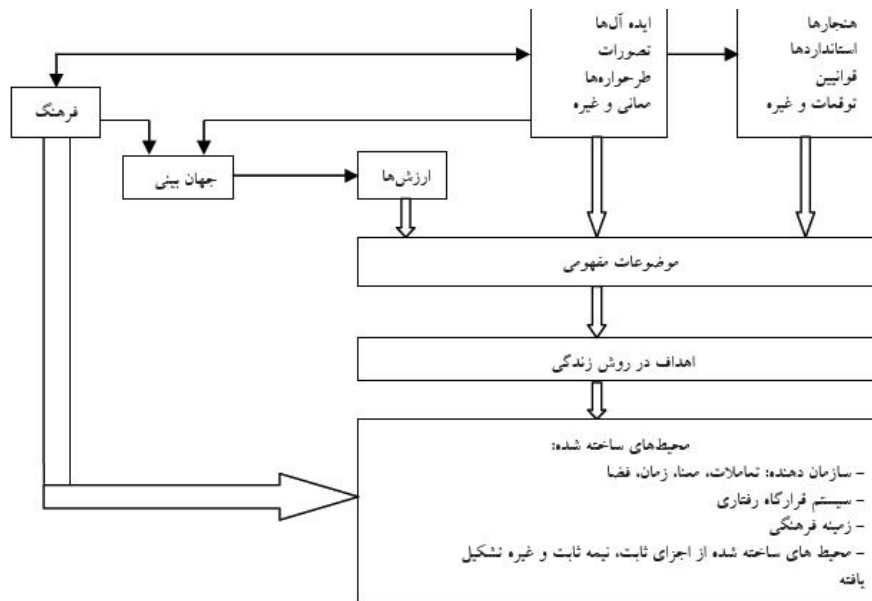
۵. پس، زبان صرفاً یک نام‌گذار نیست و مفهوم و دال جامع و ثابتی وجود ندارد.

۶. هر زبان شیوه‌ای متمایز و اختیاری برای سازمان دهی مفهوم بخشیدن به جهان است.

از دیدگاه دریدا در رویه پسا ساخت‌گرایی، نشانه دارای سه مفهوم مادی، روندی و بینامتنی است که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود:

۱. «مادی»: این معنی را در خود دارد که نشانه خودگاهی تنها نشانه است و به هیچ چیز جز خود دلالت ندارد.

۲. «روندی»: نیز بر این مفهوم تکیه می‌کند که نشانه در یک فرایند ناتمام و تثبیت نشده است.

نمودار ۱. روش زندگی و تاثیر آن بر معماری خانه؛ ماخذ: پوردیهیمی، ۱۳۹۰، ص ۱۲.

بیان یافته‌های تحقیق

هنگامی که آنها به دنبال کسب حمایت عمومی برای اجرای برنامه‌های مناقشه‌انگیز نظیر پروژه‌های نوسازی شهری، توانمندسازی بزرگ مقیاس زیر ساخت‌ها، و میزبانی رویدادهای بزرگ بین‌المللی هستند. این عقیده که چنین پروژه‌ها یا رویدادهایی برای شهر، جایگاه جهانی را به ارمغان خواهند آورد، هنگامی که واکنش عمومی به طور مطلوبی به سمت آن اجماع کند به طور قطع مفید خواهد بود.

سه‌گرایش عمده در معنای دستیابی به جایگاه خانه در شهر جهانی مشتمل بر انگیزه‌های مالیاتی، اجرای پروژه‌های بزرگ مقیاس و گسترش جهان «وطن‌گرایی» وجود دارد؛ که شرح مبسوط آنها در جدول شماره ۳ آمده است. نخست، سیاستمداران شهری چشم‌انداز شهرشان را به عنوان شهری جهانی معرفی می‌نمایند. بخصوص در آن

جدول ۳. سیاست‌های دستیابی به جایگاه شهر جهانی؛ ماخذ: با اقتباس از کیم و شورت، ۱۳۸۹

<p>نخست، سیاستمداران شهری چشم‌انداز شهرشان را به عنوان شهری جهانی معرفی می‌نمایند. بخصوص در آن هنگامی که آنها به دنبال کسب حمایت عمومی برای اجرای برنامه‌های مناقشه‌انگیز نظیر پروژه‌های نوسازی شهری، توانمندسازی بزرگ مقیاس زیر ساخت‌ها، و میزبانی رویدادهای بزرگ بین‌المللی هستند. این عقیده که چنین پروژه‌ها یا رویدادهایی برای شهر، جایگاه جهانی را به ارمغان خواهند آورد، هنگامی که واکنش عمومی به طور مطلوبی به سمت آن اجماع کند به طور قطع مفید خواهد بود.</p>
<p>دوم، سیاستمداران و مؤسسات تجاری از بحث دستیابی به جایگاه شهر جهانی به هنگام طرفداری از انگیزه‌های مالیاتی بزرگ مقیاس و سیاست‌های اقتصادی تجارت‌گرایانه استفاده می‌کنند. چنین سیاستمدارانی اغلب دستیابی به جایگاه شهر جهانی را به توانایی و یا شهرت جهانی شرکت‌های بین‌المللی شهر در جذب تجارت‌های مشهور جهانی مرتبط می‌سازند.</p>
<p>سوم، از اقدامات دستیابی به جایگاه شهر جهانی به منظور حمایت از تلاش‌های صورت گرفته در راستای افزایش چند فرهنگ‌گرایی، و در مفهومی گسترده‌تر، جهان‌وطن‌گرایی در میان مناطق مسکونی شهر استفاده می‌شود. تصویرسازی شهر جهانی به عنوان طرفدار فرهنگ‌های جهان‌وطن‌گرایی منجر به افزایش حمایت عمومی از حکومت‌ها برای انجام پروژه‌های فرهنگی پر هزینه نظیر جشنواره‌های قومی یا ساخت و نوسازی خانه‌های اپرا و مراکز فرهنگی می‌گردد.</p>

دوم، سیاستمداران و مؤسسات تجاری از بحث دستیابی به جایگاه شهر جهانی به هنگام طرفداری از انگیزه‌های مالیاتی بزرگ مقیاس و سیاست‌های اقتصادی تجارت گرایانه استفاده می‌کنند. چنین سیاستمدارانی اغلب دستیابی به جایگاه شهر جهانی را به توانایی و یا شهرت جهانی شرکت‌های بین‌المللی شهر در جذب تجارت‌های مشهور جهانی مرتبط می‌سازند.

سوم، از اقدامات دستیابی به جایگاه شهر جهانی به منظور حمایت از تلاش‌های صورت گرفته در راستای افزایش چند فرهنگ‌گرایی، و در مفهومی‌گسترده‌تر، جهان وطن‌گرایی در میان مناطق مسکونی شهر استفاده می‌شود. تصورسازی شهر جهانی به عنوان طرفدار فرهنگ‌های جهان وطن‌گرایی منجر به افزایش حمایت عمومی از حکومت‌ها برای انجام پروژه‌های فرهنگی پر هزینه نظیر جشنواره‌های قومی یا ساخت و نوسازی خانه‌های اپرا و مراکز فرهنگی می‌گردد.

از سویی دیگر، تغییرات در همگنی اجتماعی، تجانس و عدم تجانس‌های فرهنگی، مظاهر و نمودهای اخلاقی، الگوهای معاشرتی و حلقه‌های اجتماعی و حتی میزان اجتماع پذیری و اداب و رسوم زندگی نیز نشان از این تحولات دوران پس‌اساختارگرایی دارد؛ چنانچه مطابق با همه‌جای دنیا و مناطق ایران در حال حاضر، شناخت تأثیرات مدرنیته و فرایندهایش بر الگوهای سکونت و فرهنگ خانه در تمام جوامع بخصوص کشورهای در حال توسعه بسیار پیچیده و دشوار شده است؛ زیرا در نتیجه تحولات مدرن و گسترده فرایندهای ارتباطی بین‌ملت‌ها و ادغام و اشاعه فرهنگ‌ها در یکدیگر، دیگر فرهنگ آن کلیت منسجم و یکپارچه‌ای نیست که انسان شناسان در قبایل و اقوام کوچک سنتی مشاهده و مطالعه می‌کردند.

در این شرایط باید نسبت بین خانه بطور اهم و مسکن بومی (در اینجا مسکن بومی ترکمنها) بطور اخص و فرهنگ راگونه‌ای دیگر دید.^{۱۳} اکنون در بسیاری مواقع آن تناسب تاریخی و سنتی بین فرهنگ و خانه از میان رفته است؛ همچنانکه به نحو آشکار می‌بینیم (ر. ک: نعمت‌الله فاضلی، ۱۳۹۱):

- «مفهوم شهری شدن خانه»: امروزه هویت یابی و جامعه‌پذیری فرزندان به بیرون از خانه‌ها (مدرسه، خیابان، سینما، تلویزیون، اینترنت، پارکها، کافی‌شاپ‌ها، کتابخانه‌ها) منتقل گردیده و تلقی کاملاً متفاوتی از جایگاه و نقش خانه نسبت به سابق بوجود آمده است. به عبارتی، خانه بعنوان جزء کوچکی از شهر و یا خانه در ارتباط با شهر نه در ارتباط با خودمان معنا پیدا می‌کند. نوعی یک‌دست‌سازی خانه‌ها براساس ویژگیهای شهری شکل گرفته است. و این شهر است که بیشتر تعیین‌کننده هویت خانه است نه صاحبان آن؛

- «مفهوم غیرنمادین شدن خانه»: نمادها و نشانه‌های درون خانه نیز دیگر کمتر بیانگر روح فرهنگ سنتی حاکم بر قبایل قدیم است. این امور به معنای قطع ارتباط بین فرهنگ و مسکن نیست بلکه این نسبت، از نوع و گونه‌ای دیگر است؛ همان‌طور که فرهنگ معاصر خود از جنس و گونه‌ای دیگر است.

- «مفهوم غیرکارکردی شدن خانه»: بطور اعم باید گفت که در جامعه امروز، با توسعه شهرنشینی، خانه نیز بسیاری از کارکردهای سنتی‌اش مانند خانه به مثابه محل غذا خوردن، محل تفریح و آسایش، محل ملاقات و میهمانی، محل جشنها و برگزاری آیینها و محل کار و البته تولید، را از دست داده است و همه چیز بجز محل خواب را به فضاهای شهری منتقل کرده است. اکنون دیگر شعار

۱۱. این مطالب برگرفته از نظرات ارزنده دکتر نعمت‌الله فاضلی است. برای اطلاعات بیشتر ر. ک: فاطمه قاسم پور و سمیه عرب خراسانی (۱۳۹۱) بحثی درباره خانواده و رسانه ای شدن آن؛ گفتگو با دکتر نعمت‌الله فاضلی درباره تحولات خانواده، مجله حوررا شماره ۳۹، مرکز مطالعات زنان حوزه علمیه قم. و نعمت‌الله فاضلی (۱۳۸۷) مدرن، یا، امروزی شدن فرهنگ ایران: رویکردی انسان‌شناختی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. و دایاناکرین، نوبوکو ناواشیما، کنجی کاوازاکی (۱۳۸۸) فرهنگ جهانی: رسانه، هنر، سیاست‌گذاری و جهانی شدن؛ مترجم: مرتضی قلیچ محمدروشنی، نشر دانشگاه امام صادق. و نعمت‌الله فاضلی، مرتضی قلیچ (۱۳۹۲) سیاست فرهنگی از دیدگاه مطالعات فرهنگی، تهران، نشر تیسسا. و نعمت‌الله فاضلی (۱۳۹۱) فرهنگ و شهر: چرخش فرهنگی درگفتمان‌های شهری، تهران، نشر تیسسا. و نعمت‌الله فاضلی (۱۳۸۸) انسان‌شناسی مدرن در ایران معاصر: تاریخچه، تحولات، مسائل و چالش‌ها، تهران، نشر نسل.

«شهر ما؛ خانه ما» بیش از آنکه خانه «استعاره ای» برای شهر باشد، بیانگر و توصیف «واقعیت» است. در مسکن ترکمنها در نسل جدید نیز دیگر از فعالیتهای قدیمی مانند معیشت و اقتصاد، پخت نان و نگهداری دام و طیور، اصلاً خبری نیست و برخی از فعالیتهای نیز مانند دورهم جمع شدن خانواده ها، غذا خوردن دسته جمعی، محل تفریح و اسایش و میهمانی و برگزاری آیین ها و جشنها کم رنگ شده است و حتی باید گفت در حال اضمحلال و نابودی است.

- «مفهوم عرفی شدن خانه»: مدرنیته آنگونه که در غرب و اروپا تجربه شده و در دیگر کشورها بسط یافته است، اغلب با عرفی یا سکولار شدن فرهنگ همراه بوده است. با گسترش مدرنیته روح متافیزیکی و قدسی که حاکم بر ابعاد مختلف فرهنگ بود، بتدریج جای خود را به ارزش های عرفی و دنیوی داد. خانه و مسکن سنتی در جوامع پیشامدرن به صورت های مختلف حامل ارزشهای دینی و باورهای اسطوره ای و متافیزیکی بود. اما در شرایط مدرن دیگر خانه از نمادهای و نشانه های متافیزیکی خالی می شود. ساخت و ساز خانه تحت قواعد عقلانی که معماری و دانش مدرن همچنین شرایط فضاهای شهری و شهرنشینی تعیین و ایجاب می کند، صورت می گیرد؛ برای مثال، در معماری ایرانی، گنبد نمادی از آسمان و ملکوت بود و به خانه صورتی از معماری مسجد و اماکن مذهبی و زیارتگاهی می داد.

- «مفهوم جهانی- محلی شدن خانه»: نمی توان بدون در نظر گرفتن فرایندهای جهانی شدن به درکی واقع بیانه از زندگی اجتماعی انسان معاصر بدست آورد. گسترش فرایندهای جهانی شدن فشردگی و درهم تنیدگی زمانی و مکانی، بتدریج اهمیت مکان را هر روز می کاهد و به «فضا» - فضای مجازی ساخته شبکه های اینترنتی و تکنولوژی های دیجیتالی و ارتباطی - اهمیت بیشتر میدهد. حتی اهمیت سرزمین، وطن و زادگاه نیز با چالش مواجه شده است. «شهروند جهانی» امروز در جایی بدنیا می آید، در جای دیگر تحصیل می کند، و در سرزمین های مختلف به کار می پردازد. جهان سیال امروز می رود نوعی کوچ زیستی جهانی نوین راهمگانی و ابداع کند. در این شرایط مفهوم خانه، خانه پدری، سرزمین ابا

و اجدادی، و وطن و خانه خصوصی دیگر آن حس و حال سنت را تداعی می کنند. از طرف دیگر، گسترش الگوهای معماری و خانه سازی که عمدتاً ابتدا در کشورهای غربی و متناسب ارزش های آنها ظاهر می شود و سپس به دیگر کشورها گسترش می یابد، نوعی «همگن سازی» فرهنگ خانه را بوجود آورده است؛ چنانچه از نظر ساختمانها و فضاهای شهری نوعی همسانی و همگونی با دیگر مناطق ایران و حتی در تمام جهان دیده می شود که چشم غیر مسلح هر ناظری می تواند آن را تشخیص دهد: آپارتمانها و بناهای مکعبی و مستطیلی با مصالح سنگ، شیشه، سیمان و آهن.

- «مفهوم فردی شدن خانه»: فردگرایی یکی از شاخصهای مهم رشد مدرنیته بوده است. مراد از فردگرایی اهمیت یافتن و ترجیح خواسته های فردی در برابر خواسته ها، ارزش ها و ساختارهای کلی جمعی تاریخی و در اینجا تقابل خواستها و انتظارات فردی از مسکن با ارزشها و ساختارهای کلی حاکم بر خانواده، قبیله و یا الگوی حاکم بر خانواده (پدرسالاری در اقوام ترکمن) است. فردگرایی جنبه های سیاسی، اجتماعی و اخلاقی دارد. رشد فردیت در عرصه های مختلف می تواند تاثیرگذار باشد. خانه یکی از این عرصه ها است. میل به داشتن خانه شخصی مستقل و جدایی گزینی از خانواده و خانه پدری، تخصیص یافتن فضای خصوصی به هر یک از افراد خانه (اتاق فرزندان، اتاق خواب والدین)، اهمیت یافتن کارکرد حریم خصوصی، تنوع یافتن یافتن سبک های دکوراسیون و آرایش منزل، و محدود شدن روابط همسایگی همگی بخشی از فرایند فردی شدن خانه است.

- «مفهوم دموکراتیک شدن خانه»: خانه امروزه مفهومی نابرابر در تلقی سنتی آن دارد. مفهوم «خانه پدری» بیش از هر چیز بیانگر خصلت «پدرسالارانه» خانه در تلقی سنتی آن است، خاصه در اقوام ترکمن که ساختار پدرسالارانه، الگوی حاکم بر نهاد خانواده بوده است. باید گفت که خانه مانند دیگر مقولات اجتماعی مذکر بوده است، زیرا اساس خانه بر ایجاد آسایش و رفاه مرد و تحت مدیریت و اقتدار پدر استوار بود. خانه در مالکیت پدر بود و زن و فرزندان نیز مانند خانه بخشی از

دارایی‌های او بشمار می‌رفته است. تجاوز به ساکنان خانه نه تنها تجاوز به شرف و ناموس مرد، بلکه تجاوز به اموال و دارایی‌های او بود. زن در نظام تقسیم‌کار سنتی نقش کدبانوی خانه را داشت. از اینرو همسر ایده‌ال مرد سنتی «زن خانه‌دار» است که بتواند «کارهای خانه» را بدرستی انجام دهد. بعلاوه، یکی از کارکردهای خانه حفاظت از زنان بوده است، نقشی که لباس و پوشش نیز به نحو دیگری آن را انجام می‌دهد.

- «مفهوم جنسیتی خانه»: یکی از نزاع‌های اصلی سنت گرایان در زمینه جنسیت و تبعیض جنسیتی، این است که سنت‌گرایان در الگوی ایده‌ال خود زن و وظایف او را در مادر شدن، تربیت کودک، گرم نگهداشتن محیط خانه، کدبانوگری و خانه‌داری می‌بینند، و در مقابل منتقدان فمینیست و نوگرا در تلاش اند تا زن را از «چاردیواری خانه» به «محیط جامعه» بکشانند و فرصت‌های بیشتری برای او در جامعه و بیرون از خانه فراهم سازند. از این دیدگاه می‌توان گفت کارکرد جنسیتی خانه ایجاد حریم برای زنان است.

- «مفهوم رسانه ای شدن خانه»: این مفهوم نه متعلق به مسکن بومی بلکه یک مساله عام در ایران و حتی جهان در زمینه تحولات فرهنگی مسکن است. رسانه‌ای شدن را باید مهمترین فرایند تحول فرهنگ معاصر دانست. بدون تردید رسانه‌ها از راه بازنمایی و توسعه و تسهیل ارتباطات و تسریع گردش اطلاعات نقش و تاثیر مهمی در فرهنگ معاصر ایفا می‌کنند. مهمترین تاثیر تکنولوژی‌های ارتباطی و رسانه‌ای در زمینه خانه، تقلیل دادن یکی از مهمترین کارکردهای خانه یعنی حریم‌سازی خانه است. یکی از مهمترین کارکردهای خانه ایجاد «حریم خصوصی» بود. دیوارهای خانه، «ما» را از «دیگری» و «غریبه‌ها» جدا می‌کند و مانع از ورود دیگری به حریم ما می‌شود. ما به کمک خانه و دیوارهایش، از «چشم دیگران» و جامعه پوشیده و پنهان می‌مانیم. دیگران نمی‌وانند به درون خانه ما سرک بکشند مگر آنکه ما بخواهیم. خانه در و قفل دارد تا بتوان رفت و آمد به آن را کنترل کرد. خانه قلعه فرهنگی است که نه تنها اموال ما را از دسترس دیگران در امان نگه می‌دارد بلکه چون لباس پوششی بر رفتارهای ماست. امروزه هجوم فناوری

اطلاعات و ارتباطات و ماهواره و اینترنت نیز باعث از بین رفتن معنای حریم بودن خانه شده است.

- «مفهوم بروکراتیک شدن خانه»: در دوره مدرن و معاصر سیاستها و برنامه ریزی‌های کلان دولت و شهرداری‌ها در زمینه فضاهای شهری، خانه سازی و تولید انبوه، نقش موثری در چگونگی فرهنگ خانه معاصر داشته و دارد. اما در شرایط جامعه پیشا مدرن، دولت‌ها نقشی در زمینه خانه سازی نداشتند و خانه بیش از هر چیز مقوله و امری خصوصی تلقی می‌شد. امروزه خانه بخشی از فضای شهر است و لاجرم باید متناسب با ساختارهای محلی، محله ای و شهری و همچنین سیاست‌های کلان ملی ساخته شود. در این شرایط مردم تنها در زمینه «درون خانه‌ها» قادر به انتخاب سبک و سلیقه خاص خود هستند و نه نمای بیرون و ساختار خانه باید با ملاحظه قوانین شهری شکل گیرد. شاید درک اینکه چگونه خانه و خانه سازی به صورت یکی از اجزاء نظام بوروکراسی و برنامه ریزی دولت و سازمان‌های عمومی مثل شهرداری‌ها درآمده است نیاز به توضیح نداشته باشد زیرا همه این تجربه را دارند که برای احداث خانه جدید باید «مجوزهای» مختلفی از سازمان‌های گوناگون اخذ کنند و در فرایند اخذ مجوز باید استانداردها و ضوابط معینی را رعایت نمایند. اما کمتر افراد متوجه این نکته می‌شوند که چگونه طی کردن فرایند بروکراتیک اخذ مجوز و رعایت استانداردهای رسمی می‌تواند سبک خانه و حتی روابط درون خانه‌های آنها را تغییر دهد. حتی گاهی ضوابط شهرداری امکان زیست قدیمی و الگوهای قدیم سکونتی را از بین می‌برد.

- «مفهوم تجاری شدن خانه»: غلبه ارزشهای سرمایه‌دارانه در زمینه مسکن و بعد تجاری ساخت و ساز نقشی عمده در تحولات و تغییرات فرهنگی - اجتماعی مسکن داشته است؛ چنانچه خانه از دید اقتصادی نوعی «کالا» است. این کالا مانند دیگر کالاها تابع قوانین عرضه و تقاضا و سازوکارهای بازار است. غلبه ارزش‌های کمی و سلطه پول در جامعه مدرن تمام ارکان فرهنگ مدرن را دگرگون کرده است. خانه‌ها بیش از آنکه توسط ساکنان آنها ساخته و طراحی شوند، توسط بنگاه‌های اقتصادی «باز و بفروش» یا سازمان‌های دولتی ساخته و عرضه

می‌شوند. بنگاه‌های تولیدی واسطه‌ای نیز بر اساس معیار «سود» و ارزش مادی فعالیت می‌کنند. در این شرایط «ذائقه زیباشناختی» و «ارزش‌های فرهنگی» ساکنان خانه‌ها تا جایی ملاحظه می‌شود که موجب جذب «مشتری» بیشتر برای بنگاه‌ها شوند.

نحو و ساختار مسکن در عصر جهانی شدن

در رابطه با نحو و ساختار آن باید گفت که در نظم فضایی و نظم ساختاری مفاهیم را تنها به شکل ذهنی می‌توان تفکیک کرد. مفاهیم به صورت نمادی از طریق علائم، رنگ‌ها، فرم و منظر بیان می‌شود. در مجتمع‌های زیستی سنتی نظم مفاهیم تطابق تقریباً کاملی با نظم فضایی دارد. در مجتمع‌های زیستی مدرن نظم مفاهیم به صورت سیستم نمادی مستقلاً برای بیان موقعیت‌های اجتماعی درآمده و از نظم فضایی فاصله گرفته است. ارتباط نظم داده شده، کنترل روابط میان انسان و انسان، انسان و اشیا، اشیا و اشیا است. این عامل نیز با دو عامل قبل هماهنگ است؛ به طوری که ارتباط میان محیط و انسان‌ها از طریق مفاهیم صورت می‌گیرد. محیط زیست قادر است با به کارگیری نظم فضایی و مفهومی بر نظام ارتباطات تأثیر گذارد. نظام فضایی منطبق بر نظام مفاهیم می‌تواند ماهیت، جهت و حجم ارتباطات را تعریف و کنترل کند. زمان ممکن است به دو معنی درک شود؛ نخست زمان در مقیاس وسیع مانند زمان طولی یا دورانی و دوم آهنگ فعالیت‌های انسانی. از سوی دیگر سرعت وقوع فعالیت‌ها در واحد زمان و نحوه توزیع آنها در طول زمان، برداشت دوم از نظم زمانی را آشکار می‌کند (ر. ک: فاضلی، محمد، ۱۳۸۶). در هر حال در حوزه ساختار نحو فضا و سازماندهی فضایی مسکن و تغییرات فرهنگی دوران جدید در مقایسه با بافت فرهنگی اجتماعی قدیم باید گفت که:

- «مفهوم محرمیت و اشراف بودن بر فضای مسکن»: نسل‌های امروزی خانواده‌های مسلمان ایرانی بطور اعم و اقوام ترکمن دوران حاضر بطور اخص، با تساهل و تسامح به باورهای شرعی، آشپزخانه‌ها را می‌پذیرند؛

- «مفهوم تقسیم بندی فضایی و دیالکتیک درون و بیرون»: در نمونه‌های مسکن جدید ترکمنی، دیگر

اندرونی و بیرونی در خانه‌ها مطرح نیست، و مراحل دیالکتیکی فضایی معماری خانه‌های سنتی دیده نمی‌شود. هرچند در اوی‌های ترکمنی این مراحل دیالکتیکی بطور عام و به معنایی هایدگری آن، وجود نداشته ولی در تام‌ها و نمونه‌های میهن دوران جدید کاملاً منسوخ شده و از بین رفته است؛

- «مفهوم مذهب و تاثیر آن بر مسکن»: بسختی می‌توان با تحلیل نشانه‌شناسانه جهت‌گیری مذهبی افراد را از روی خانه‌های شان شناخت. حتی خانواده‌های نسبتاً مذهبی از بعد نشانه شناختی جلوه و تاثیر قابل مشاهده‌ای بر روی مسکن خود نداشته و ندارند؛

- «مفهوم جمع‌گرایی و تغییر قلمروهای فضایی»: همچنین با رشد فردگرایی، در ایران و منجمله در اقوام ترکمنی، و جوامع جمع‌گرا دیگر نیز، مفهوم حریم خصوصی تغییر کرده و فرزندان نیز در درون خانه اتاق مخصوص دارند. در محیط بیرون نیز احساس و حالت روحی دنجی، خلوت‌گزیدن و تلافی احساس دیگر بچشم نمی‌خورد؛

از دیگر سو، کاستلز، «فضای جریانها» و «زمان بی‌زمان» را از جمله ویژگی‌های «جامعه اطلاعاتی و مجازی» می‌داند. به نظر او در جامعه مجازی، مفاهیم مکان و زمان معانی تازه‌ای پیدا کرده‌اند که با معانی سنتی آن در جوامع ماقبل مدرن و یا حتی صنعتی تفاوت بارز دارد. مکان با مفهوم دسترسی یا عدم دسترسی به اطلاعات و ابزار انتقال و پردازش آن ارتباط پیدا کرده است و به این اعتبار حضور در مکان معنای تازه‌ای به خود گرفته که می‌تواند تعیین‌کننده ارتباط و اتصال شخص به جامعه شبکه‌ای و یا طرد و حذف او از این مکان فراگیر و در عین حال انحصاری به شمار آید. به همین ترتیب، «انتقال آنی اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط هم‌زمان میان افراد در نقاط مختلف»، عملاً فواصل زمانی را از میان برداشته است و نظم طبیعی دوران قدیم یا چارچوب‌های مکانیکی جهان صنعتی را به کلی دگرگون ساخته است (کاستلز، ۱۳۸۰، ص ۵۴۲-۴۴۰).

جدول ۳. تحلیل و ارزیابی بافت اجتماعی تاثیرگذار بر شکل‌گیری خانه؛ ماخذ: نگارنده.

مولفه های زندگی جمعی	دوران سنت	دوران فراجدد
الگوهای فرهنگی		
ارزش‌ها	همگن؛ ویژگی مذهبی؛ خرده‌فرهنگ‌ها و تقابل فرهنگی اندک	نامتجانس؛ تقابل فرهنگی زیاد بر اثر تاثیرات تعاملات و مواجهات فرهنگی و جهانی شدن در عصر اطلاعات
هنجارها	مظاهر اخلاقی والا؛ تحمل اختلافات اندک	مظاهر اخلاقی متغیر؛ تحمل اختلافات زیاد
موقعیت زمانی	زمان حال در ادامه گذشته	زمان حال متصل به آینده (نامعلوم)
تکنولوژی	پیش‌صنعتی؛ نیروی انسانی و حیوانی	صنعتی؛ منابع انرژی بیشتر
ساختار اجتماعی		
وضعیت و نقش اجتماعی	وضعیت‌های اجتماعی محدود؛ اغلب انتصابی؛ وظایف تخصصی محدود	وضعیت‌های اجتماعی متعدد؛ برخی انتصابی و برخی استحصالی؛ وظایف تخصصی زیاد
خویشاوندی	نمونه ابتدایی؛ حریم خصوصی و خلوت ضعیف	نمونه ثانوی؛ حریم خصوصی و خلوت متناهی
ارتباطات	چهره به چهره	ارتباط چهره به چهره مکمل با وسایل ارتباط جمعی
نظارت اجتماعی	شایعات بی اساس غیررسمی	پلیس رسمی و سیستم قانونی
طبقه بندی اجتماعی	الگوهای نابرابری اجتماعی مقاوم؛ انعطاف اندک	الگوهای شناور نابرابری اجتماعی؛ انعطاف قابل توجه
الگوهای جنسی	پدرسالاری محتوم؛ زنان در میان خانه زندگی می‌کنند	کاهش پدرسالاری؛ افزایش تعداد زنان در نیروی کاری درآمدزا
اقتصاد	اقتصاد مبتنی بر کشاورزی؛ تولید ارزان در منزل؛ کار اداری اندک	مبتنی بر تولید انبوه صنعتی؛ کارخانجات مرکز تولیدند؛ افزایش کار اداری
وضعیت دولت	دولت با مقیاس کوچک؛ مداخله کم دولت در اوضاع اجتماعی	دولت با مقیاس بزرگ؛ مداخله قابل توجه دولت در اوضاع اجتماعی
خانواده	خانواده گسترده به مفهوم اولیه اجتماع و تولید اقتصادی	خانواده هسته‌ای به عنوان بخشی از اجتماع و بیشتر مصرف‌گرا
مذهب	جهانبینی مذهبی؛ ضعف در تجمیع مذاهب	تضعیف مذهب توسط رشد علم؛ تجمع قابل توجه مذاهب
تحصیل	تحصیل رسمی محدود برای افراد خاص	تحصیلات ابتدایی همگانی همراه با رشد تحصیلات پیشرفته
سلامت	زاد و ولد و مرگ و میر زیاد؛ سن امید به زندگی پایین به دلیل پایین بودن استانداردهای زندگی و تکنولوژی درمان ابتدایی	زاد و ولد و مرگ و میر اندک؛ سن امید به زندگی بالا به دلیل ارتقای استانداردهای زندگی و تکنولوژی درمانی همراه کننده
الگوهای استقرار	مقیاس کوچک؛ گروه جمعیتی کوچک و عمدتاً توضع شده در روستاها و شهرهای کوچک	مقیاس بزرگ؛ گروه جمعیتی بزرگ و متمرکز شده در شهرها
تغییرات اجتماعی	آهسته؛ ظهور در طی بیش از چند نسل	سریع؛ ظهور طی یک نسل

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

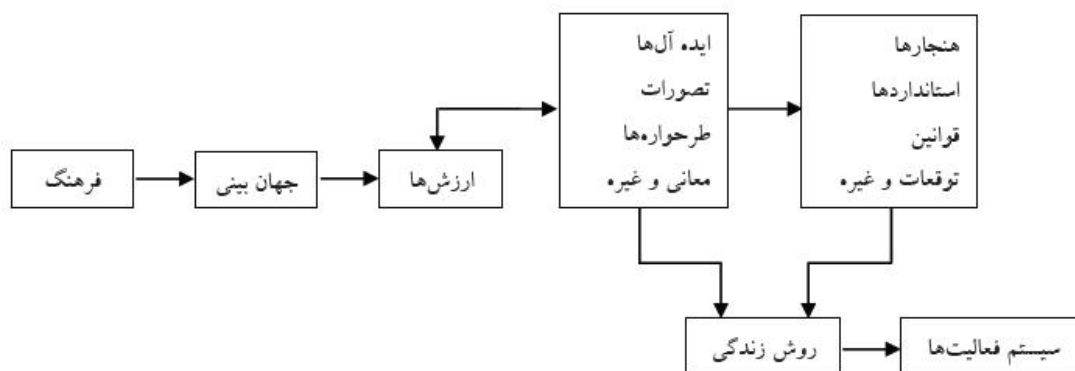
۳۱۷

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

نمود جهانی ظهور مفهوم ناخانه در برابر خانه در شهرها در دوران پس‌ساختارگرایی، به صورت استقرار شرکت‌های چند ملیتی و به تبع آن سرمایه‌گذاری‌ها، در تعداد معدودی از شهرها، تشدید شکاف عمیق اجتماعی بین طبقات گوناگون شهری، افزایش مهاجرت به شهرهای بزرگ، شکل‌گیری اجتماعات دروازه‌دار، افزایش دوگانگی دیجیتال بین جهان توسعه‌یافته و در حال توسعه بوده است. بر این اساس می‌توان به اصول نشانه‌شناختی و مفهوم شناختی از نحو معماری خانه و تحولات فرهنگی حادث از آن را در معماری پس‌ساختار اشاره کرد: اصطلاح پساکاربردی در معماری خانه در عصر جهانی شدن باز نمودی ویژه دارد، چنانچه در این دیدگاه هر چند معماری هنوز معنی و کاربرد دارد، ولی مشروعیت این ویژگیها را از عناصر و تقابلهای سنتی به دست نمی‌آورد. اصطلاح مفهوم ناخانه و نابنا (غیاب متن در نشانه‌شناسی پس‌ساختارگرایی) در معماری حضوری زنده دارد، چنانچه عناصر و لایه‌های زیرین بنا در معماری این بنا بر سطح قرار می‌گیرند و عدم انسجام با یکدیگر را جلوه می‌دهند و در واقع بنا (به مثابه متن) ناتمام و در حال اجرا (نوشتن) استنباط می‌شود. بنا نه به مثابه دربرگیرنده معنی (روابط معنا و متن در نشانه‌شناسی ساختارگرایی) بلکه به عنوان نمود (وانمود سازی معنا در نشانه‌شناسی پس‌ساختارگرایی) مطرح می‌شود. بنای معماری به نوعی از وجود خود آگاه است و این آگاهی را به مخاطب (مخاطب خاص و شاید مخاطب عام) القا می‌کند. بنای معماری پس‌ساختارگرا، فاصله بین درون و بیرون متن (درون و بیرون فضا) را در هم می‌ریزد و امکان حضور هر یک از این ساحت درون و بیرون (دوگانگی متضاد متن اثر) را نمایش می‌دهد. در معماری پس‌ساختارگرایی امکان الحاق عناصر جدیدی به بنا که از دعوت‌کنندگی خود بنا به دلیل القای ناتمامی بنا بوجود می‌آید، به نوعی تکثرو تکرار را بازتاب می‌دهد که تازگی بنا را تضمین می‌کند. در این معماری دالهای در حال حرکت، بنایی در حال حرکت و جاری را به نمایش می‌گذارند و در واقع، به نوعی انفجار عنصر فضا در برابر زمان روی می‌دهد یا به عبارت بهتر آیزمن تلاش دارد تا زمان را به معماری

فضا وارد کند. شکل و مرفولوژی بنا روی خود بنا خم می‌شود و یا بقولی، متن بنا با به وجود خود آگاه است که این مهم در بیان نظریه تاخوردگی جلوه‌گر می‌شود. در معماری پس‌ساختارگرایی، تقابل دوگانگی‌های متضاد (همان مفهوم رایج در نشانه‌شناسی ساختارگرایی) که در معماری به صورت زمین و بام، زمان و فضا، شی و چشم انداز و غیره جلوه‌گر می‌شود، به نوعی در هم شکسته می‌شود. در معماری مدرنیستی استفاده از حجمهای ناب، امکان الحاق عناصر جدید را به فضا ناممکن و یا دشوار می‌کند، حال آنکه در معماری دیکانستراکتیویستی، بنا خود فی‌الذات، دعوت به الحاق عناصری جدید به خود می‌کند و هر تغییر یا الحاق، معنای جدیدی از بنا را می‌آفریند. در معماری مدرنیستی قرن بیستم فضاهای مجزا برای استفاده‌کنندگان مجزا در نظر گرفته می‌شود، در حالی که در معماری پس‌ساختارگرا ارتباط و تعامل افراد متفاوت در یک فضا بوقوع می‌پیوندد. در نشانه‌شناسی ساختارگرا پس از شناخت نشانه‌ها و روابط فی‌مابین آنها دیگر نظام مطرح می‌شود و نشانه‌گم می‌شوند (یعنی به عنوان مثال واقع دیگر، این درختان هستند که در جنگل گم می‌شوند و به عبارتی، درختان اجازه نمی‌دهند که جنگل دیده شود). معماری پس‌ساختارگرا قصد ندارد تا به جداسازی دو فضای بیرون و درون بنا (افتراق دوگانگی‌های متضاد متن) بپردازد، گویی نوعی تعلیق در فضای فی‌مابین (فضای درون و بیرون) روی می‌دهد، چنانچه قرارگیری چند فضا و لایه‌های بنا نیز بر همین مفهوم دلالت دارد. نشانه‌شناسی پس‌ساختارگرا، نشانه‌ها و به ویژه دالهای نشانه‌ها را نمایان می‌کند و یک تجسم‌کلی را مورد چالش جدی قرار می‌دهد (یعنی به عنوان مثال واقع دیگر، این درختان هستند که در جنگل به چشم می‌آیند و به عبارتی درختان اجازه می‌دهند تا جنگل دیده شود). نوعی مفهوم زادایی و مرکززدایی از ساختار حجمی یا در نقشه‌های پلان بنا، دیده می‌شود که در واقع ساختار بنا، مرکزی یا محوری مشخص را برای بنا ارائه نمی‌کند. از سویی دیگر، جهانی شدن منجر به تشدید یکپارچگی و در همتندگی، افزایش حجم مرادوات، فرا سرزمینی شدن نیازها و اثرگذاری، همگرایی هر چه بیشتر فرهنگ،

نمودار ۲. تاثیر فرهنگ بر معماری خانه و هنجارها و تصورات ملیتی؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

۵. بیلبینگتون، روزاموند (۱۳۷۵) فرهنگ و جامعه، ترجمه: فریبا عزیدفتری، تهران، نشر قطره.
۶. پژوهنده، محمد حسین (۱۳۹۰) اندیشه‌های جامعه‌شناسی فرهنگ، نشریه اندیشه حوزه.
۷. پوردیپیمی، شهرام (۱۳۹۰) فرهنگ مسکن، فصلنامه علمی پژوهشی مسکن و روستا، شماره ۱۳۴، تابستان ۱۳۹۰.
۸. تانکیس (۱۳۸۸) فرم، فضا، شهر و نظریه اجتماعی (مناسبات اجتماعی و شکل‌های شهری). ترجمه پاریسی، حمیدرضا و دیگران. انتشارات دانشگاه تهران.
۹. حافظ نیا، محمد رضا؛ کاویانی راد، مراد؛ کریمی پور، یدالله؛ طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۵) تاثیر جهانی شدن بر هویت محلی (نمونه موردی: دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران)، فصلنامه ژئوپولیتیک، سال دوم، شماره سوم و چهارم، صص ۱-۲۱.
۱۰. حبیبی، محسن (۱۳۷۹) جامعه مدنی و حیات شهری، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره هفتم. تابستان ۱۳۷۹.
۱۱. حسام، فرحناز (۱۳۸۰) حوزه عمومی و تجلی آن در کالبد شهر، ماهنامه شهرداریها، سال سوم، شماره ۳۰، آبان ۱۳۸۰.
۱۲. دانشپور، عبدالهادی و دیگران (۱۳۸۶) فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، فصلنامه باغ نظر، سال ۴، شماره ۷، بهار و تابستان ۸۶.
۱۳. دایاناکرین، نوبوکوناوشیما، کنجی کاوازاکی (۱۳۸۸) فرهنگ جهانی: رسانه، هنر، سیاست گذاری و جهانی شدن؛ مترجم: مرتضی قلیچ محمد روشنی، نشر دانشگاه امام صادق.
- اقتصاد و زیر ساخت‌های جهانی، چند فرهنگ گرایی، جهان وطن گرایی، دموکراسی و اهمیت یافتن روزافزون حقوق بشر شده است. گرچه جهانی شدن موجب افزایش ثروت شده، اما سازوکارهای مطلوبی برای باز توزیع مزایا در بین کشورها فراهم نساخته است؛ به گونه ای که میزان سرمایه‌گذاری، کالا، سیاست‌گذاری، اشتغال و فناوری‌ها به طور ناهمسان و نامتوازنی در مناطق مختلف جهان توزیع شده‌اند. لذا و بر این اساس، در رابطه با مفهوم نشانه شناختی ناخانه‌ها در عصر جهانی شدن می‌توان به تطورات و تحولات زیر به اختصار اشاره داشت: «مفهوم شهری شدن خانه»؛ «مفهوم غیرنمادین شدن خانه»؛ «مفهوم غیرکارکردی شدن خانه»؛ «مفهوم عرفی شدن خانه»؛ «مفهوم جهانی - محلی شدن خانه»؛ «مفهوم فردی شدن خانه»؛ «مفهوم دموکراتیک شدن خانه»؛ «مفهوم جنسیتی خانه»؛ «مفهوم رسانه‌ای شدن خانه»؛ «مفهوم بروکراتیک شدن خانه»؛ «مفهوم تجاری شدن خانه».

منابع و ماخذ

۱. آشوری، داریوش (۱۳۸۸) تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ، تهران، نشر آگاه.
۲. برتران، بدیع (۱۳۸۴) فرهنگ و سیاست، مترجم: احمد نقیب‌زاده، تهران، نشر دادگستر.
۳. برن، آگ و نیم‌کوف (۱۳۸۰) زمینه جامعه‌شناسی، ترجمه: آرپان پور، تهران، انتشارات نگاه.
۴. برولین، برنت (۱۳۸۳) معماری زمینه‌گرا، ترجمه راضیه رضازاده، تهران، نشر خاک.

۱۴. دنی کوش (۱۳۸۸) مفهوم فرهنگ در علوم اجتماعی، مترجم: فریدون وحید، نشر سروش.
۱۵. رابرتسون، رونالد (۱۳۸۰) جهانی شدن، ترجمه کمال پولادی، تهران، نشر ثالث.
۱۶. راپاپورت، آموس (۱۳۸۴) معنی محیط ساخته شده: رویکردی در ارتباط غیرکلامی، ترجمه فرح حبیبی، تهران، انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری.
۱۷. راپاپورت، ایموس (۱۳۸۲) خاستگاه‌های فرهنگی معماری، ترجمه صدف ال رسول و افرا بانک، فصلنامه خیال، شماره ۸، زمستان
۱۸. رضوی، مرتضی (۱۳۷۱) درآمدی بر جامعه شناسی شناخت، تهران، موسسه کیهان.
۱۹. روح الامینی، محمود (۱۳۸۶) زمینه فرهنگ شناسی، تألیفی در انسان شناسی فرهنگی و مردم شناسی، تهران، نشر عطار.
۲۰. ساسن، ساسکیا (۱۳۸۹) جامعه شناسی جهانی شدن. ترجمه مسعود کرباسیان، نشر چشمه، تهران.
۲۱. شورت، جان رنای و کیم، یونگ هیون (۱۳۸۴) جهانی شدن و شهر. مترجم پورا احمد و قهرمانی، احمد و شایان، پژوهشگاه علوم انسانی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی، تهران.
۲۲. شورت، جان رنه (۱۳۸۰) نظریه شهری ارزیابی انتقادی، ترجمه دکتر کرامت الله زبیری و حافظ مهدنژاد و فریاد پرهیز، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
۲۳. صرافی، مظفر و محمدی، علیرضا (۱۳۸۹) الزامات مدیریت مناطق کلانشهری در فرآیند جهانی شدن با تاکید بر منطقه کلانشهر تهران، چاپ در اولین کنفرانس بین المللی مدیریت شهری با رویکرد توسعه پایدار، تهران.
۲۴. علیزاده، عبدالرضا و دیگران (۱۳۸۵) جامعه شناسی معرفت، چاپ ۲، تهران، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۲۵. غزنویان، زهرا (۱۳۹۱) انسان شناسی فضای خانگی شهری؛ از مطلوبیت تا واقعیت، پایان نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ناصر فکوهی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران
۲۶. فاضلی، محمد (۱۳۸۶)، مدرنیته و مسکن، فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات فرهنگی، سال اول، شماره ۱، پاییز
۲۷. فاطمه قاسم پور و سمیه عرب خراسانی (۱۳۹۱) بحثی درباره خانواده و رسانه ای شدن آن؛ گفتگو با دکتر نعمت الله فاضلی درباره تحولات خانواده، مجله حوررا شماره ۳۹، مرکز مطالعات زنان حوزه علمیه قم.
۲۸. فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، انسان شناسی شهری، تهران، نی
۲۹. کارمونا، میتو و دیگران (۱۳۸۸) مکانهای عمومی فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری؛ ترجمه قدائی، فریبا و دیگران، انتشارات دانشگاه هنر.
۳۰. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۵) عصر اطلاعات ظهور جامعه شبکه ای؛ جلد اول، ترجمه احد علیقلیان و افشین خاکباز، تهران، طرح نو.
۳۱. کوئن، بروس (۱۳۸۴) درآمدی به جامعه شناسی، ترجمه محسن ثلاثی، نشر توتیا.
۳۲. کیم، یون هیوم، شورت جان رنه (۱۳۸۹) شهرها و نظام های اقتصادی، مترجم ابوالفضل مشکینی، فریاد پرهیز، علیرضا غلامی و حافظ مهدنژاد، در حال چاپ در انتشارات مرکز مطالعات شهرسازی و معماری، تهران.
۳۳. گل محمدی، احمد (۱۳۷۸) جهانی شدن، فرهنگ، هویت، تهران، نشر نی.
۳۴. گودسل، چارلز (۱۳۸۶) مفهوم فضای عمومی و جلوه های مردم سالارانه آن، ترجمه نوربخش، هدیه. فصلنامه معماری ایران، دوره هشتم، شماره ۳۰+۲۹، تابستان و پاییز ۱۳۸۶.
۳۵. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸) تجدد و تشخیص، ترجمه ناصر موفقیان، چاپ اول، نشر نی، تهران.
۳۶. نعمت الله فاضلی (۱۳۸۷) مدرن، یا، امروزی شدن فرهنگ ایران: رویکردی انسان شناختی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۳۷. نعمت الله فاضلی (۱۳۸۸) انسان شناسی مدرن در ایران معاصر: تاریخچه، تحولات، مسائل و چالش ها، تهران، نشر نسل.
۳۸. نعمت الله فاضلی (۱۳۹۱) فرهنگ و شهر: چرخش فرهنگی در گفتمان های شهری، تهران، نشر تیسرا.
۳۹. نعمت الله فاضلی، مرتضی قلیچ (۱۳۹۲) سیاست

فرهنگی از دیدگاه مطالعات فرهنگی، تهران، نشر تیسرا.
۴۰. نوربرگ- شولتز، کریستیان (۱۳۸۷)، مفهوم سکونت:
به سوی معماری تمثیلی، ترجمه محمود امیریار
احمدی، تهران، نشر آگه.

41. Mossberger, Karen and Gerry Stoker, (2001), "The evolution of urban regime theory: the challenge of conceptualization," *Urban Affairs Review* 36(6), pp. 810-835.

42. Murray, Warwick E., (2006), *Geographies of Globalization*, London: Routledge.

43. Sassen, S. (1991) *the Global City*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

44. Sassen, Saskia, ed., (2000), *Global Networks, Linked Cities*, New York: Routledge.

45. Scott, A J, Agnew, J, Soja, E W and Storper, M (2001) *Globalcity-regions*, In *Global City-Regions: Trends, Theory, Policy*, (ed.) A J Scott. Oxford University Press, Oxford.

46. Short, J. R. and Kim, Y.-H, (1999) *Globalization and the City*, London: Longman.

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۳۲۱ ■

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۳۶ پاییز ۱۳۹۳
No.36 Autumn 2014

■ ۳۲۲ ■